

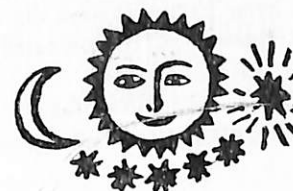
ДАЛЕКИМ ШЛЯХОМ
ВІН ХОДИВ ТА СТОМИВСЯ
І ПОВЕРНУВСЯ І ЗАПИСАВ
НА КАМЕНІ ВСЕ СВОЄ
ЖИТТЯ

〈 ВАВІЛОНСЬКИЙ МІФ
ПРО ГЕРОЯ ГІЛЬГАМЕША
ІІ ТИСЯЧОЛІТТЯ ДО Н.Е.〉

ЮРІЙ ЛОРВИН
ДАЛЕКИМ
ШЛЯХОМ

ПОВІСТЬ

Малюнки автора

Давно, кілька тисячоліть тому, понад Дніпром, на берегах Дністра та Вісли вже жили наші предки. Вони обробляли землю, випасали в степу худобу, торгували з сусідніми племенами. Герой цієї книжки, художник Оврул, був сином племені, що жило в верхів'ях Дністра. Він любив свій край, але підступні чаклуни вигнали його з рідного селища, бо в своїх творах художник відкривав бідному людові правду. Багато чого навчився Оврул, мандруючи по далеких чужих країнах: виробляв у Греції вишуканий посуд, різьбив скульптури з дерева на острові Крит, розмальовував стіни палаців у Єгипті. І тільки на схилі віку повернувся на береги Дністра, щоб розповісти рідному племені про широкий світ. Напишіть, діти, чи сподобалась вам повість, чи хороші малюнки у книжці. Будемо дуже раді одержати від вас листа. Наша адреса: м. Київ, вул. Кірова, 34. Видавництво «Веселка».

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Ще діялося майже чотири тисячі років тому. Одного сонячного літнього ранку берегом Дністра вгору за течією поволі йшов старий дідусь. Він обережно переставляв тремтячі ноги, спираючись на важку, сучкувату палицю.

На кам'янистому пагорбі, якраз у тому місці, де річка робила крутий поворот, старий зупинився, оглядаючи зелену долину, що розіслалася перед ним. З другого боку її височіли руді скелі.

Старий тихо промовив сам до себе, плямкаючи беззубим ротом:

— От я й на батьківщині. За день буду в селищі,— і замислився.

Він намагався підрахувати, скільки ж років він мандрував, але в нього ніяк це не виходило, бо спогади лізли в голову.

Він був ще зовсім хлопчиськом, коли до нього вже приходили і свої й чужинці з проханням зробити фігурки тварин і людей.

А юнаком він краще за старих ковалів виливав із бронзи зброю.

Йому пригадалися суперечки з чаклунами і старими ковалями. Вони завжди намагалися примусити його працювати так, як їм хотілося.

І от одного разу він різьбив фігуру бога — заступника пастухів. Чаклуни почали його лаяти, що обличчя бога дуже нагадує живу людину і не викликає страху.

Він розсердився, що чаклуни заважають йому працювати, і не став їх слухати. Тоді його рідний дядько вихопив у нього фігурку і зіпсував її.

Художник ще більше розсердився і відштовхнув дядька. Той поточився, упав і розбив собі об колоду голову.

Тоді чаклуни накинулись на непокірного художника, хтось ударив його палицею ззаду, і він упав.

Чаклуни зірвали з нього одяг і кинули голим посеред селища.

Вони вимагали його смерті, бо він пролив кров рідного дядька.

А потім чаклуни придумали ще страшнішу кару. Коли художник прийшов до пам'яті, вони прокляли його і відлучили

від богів і духів, добрих і злих, своїх і чужинських. Вони насипали йому отрути в ніздрі, щоб він не міг ні рухатись, ні говорити, залишаючись живим, поклали у вербову довбанку, крикнули тричі: «Будь проклятий навіки, художник Овруле!» — і пустили за водою.

Каламутні дністрові води понесли проклятого художника вниз за течією. Над ним пропливали зелені дубові гаї на горбах, круті скелі, а він не міг навіть підвести голову, щоб глянути, де знаходиться.

Якось, коли заходило сонце, на ніс човника сіла чайка. Оврулові здалося, що вона з червоної міді, і подумав тоді художник, як же зробити форму, щоб відлити таку чайку. Чайка кигикнула і полетіла, війнувши йому в лице крилом.

І знову над ним було тільки небо з рожевими і червоними хмарами.

Оврул лежав у човні не живий і не мертвий. Течія принесла його аж до порогів, де човен перекинувся на бистрині, і тіло художника опинилось у холодній воді. Гострий, пекучий біль в усьому тілі повернув Оврула до тями. Він ухопився за човен, і його понесло на мілину, але сил не було, щоб стати на ноги, і він поліз по кам'янистому дну, тягнучи за собою довбанку. Од болю паморочилось у голові, боліли руки й ноги, і кожен дотик каміння здавався ударом ножа.

Він виліз на суше, підтягнув довбанку до берега і заходився шукати в мілкій воді черепашок. Він висмоктував їх, і йому додавалося сили.

Та біль не вщухав, і коли Оврул ліг спати на камені, то навіть уві сні йому було боляче.

На ранок стало Оврулові легше, і він, поснідавши черепашками, спустив човна на воду і поплив за течією далі...

Невдовзі береги одійшли далеко наліво і направо, а кругом zostались тільки вода й небо. Оврул покуштував воду: вона була солонувата.

«Значить, це й є початок Великої солоної ріки», — подумав Оврул і спрямував човен до берега.

Недалеко від низького берега Оврул побачив крутобокий чорний корабель, що лежав на білому піску. Навколо нього, наче жуки, метушилися люди. Вони всі були чорнобороді і озброєні широкими мідними мечами.

Люди забивали дерев'яними клепками щілини у кораблі, а на березі витесували із стовбура великого ясеня нову щоглу.

Коли Оврул наблизився, чужинці покинули роботу і обступили його. Вони пояснили на мигах, що буря дуже пошарпала їхній корабель, і тепер їм треба швидко полагодити його, щоб плисти додому.

Тоді Оврул попросив тесло і став до стовбура. А чужинці тільки головами хитали, дивлячись, як з-під Оврулового тесла летить бризками біла деревина...

Так Оврул познайомився з ахейцями-мореплавцями. З ними, як полагодили корабель, він поплив на південь назустріч нескінченним мандрям...

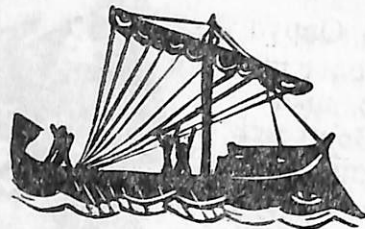
Тільки тепер, немічним дідом, Оврул повернувся на батьківщину.

Він думав про те, що ноги вже погано слухаються його та й руки починають тремтіти; що руді скелі світлі, а камінь

на них звабливо рівний; і що саме тут можна зробити ті малюнки, про які він мріяв під час мандрів.

Оврул згадав, як у дитинстві біля цих жовтих скель він з товаришами видирав гнізда кам'яних бджіл.

Старий побрів туди по високій траві, у якій поважно гули темні джмелі і тоненько дзижчали золотисті бджоли. Підійшов, приклав до шорсткого каменя долоню засмаглої татуйованої руки, і раптом йому привиділись малюнки, зроблені на цих скелях, і він зрозумів, що нікуди звідси не піде, поки лишиться хоч клаптик чистого каменя.

* * *

Оврул довго стояв перед скелями, а потім став готуватися до праці.

Перш за все змайстрував з молодих ясенів драбину. Стовбури були тонкі і вгиналися, а чотири шаблі, що він їх міцно ув'язав ликом, рипіли, але тримали худе, висохле тіло. Ясенеvu драбину Оврул прихилив до скелі, а над нею на висоті чотирьох ліктів насік злегка обриси вітрильника.

Біля самого підніжжя кам'яної стіни Оврул розіклав на широкій пласкій брилі своє художницьке причандалля: кам'яні зубильця, молоток з оленячого рога, кістяну лопатку для розмішування фарби, круглий камінь, грудки червоної

глини, коробочку з черепахових панцирів. У коробочці Оврул зберігав яскраву червону фарбу, яку носив з собою вже не один рік. І ще він вийняв із торби уламок буйволячого рога, набитий білою, як сніг, глиною.

Витягаючи із торби рога, він з сумом згадав, що немає вже у нього малесенької-малесенької пляшечки з лазоревою, небесною фарбою. Та фарба була дорожча від золота, бо її дуже важко добувати в далеких горах. І продавали її, беручи за одну пучку фарби п'ять пучок широго золота.

Його вчитель, єгипетський художник Нехбес, таку блакитну фарбу називав «глибиною осіннього неба». Вона була така яскрава і глибока, що нею розписували стелі у гробницях єгипетських фараонів. І все-таки Оврул спромігся її купити!

Він роздобув золото, побившись об заклад з геттами-кіннотниками, що впіймає білогривого, червоноокого дикого жеребця. Цього вожака кінського табуна не могли зловити протягом трьох років навіть загани ловців із снастями. А Оврул упіймав його одним арканом.

Гетти-кіннотники змушені були віддати йому вигране золото, й Оврул на те золото купив собі блакитної фарби. Та не доніс її до рідного краю.

Під час нічної сутички з розбійниками він загубив пляшечку з фарбою, а повернувшись удень на місце бою, нічого не знайшов.

Минуло, може, років п'ятнадцять, як пропала пляшечка, та Оврулові й досі стискалося серце, коли згадував про неї.

І хоч старий дуже шкодував за дорогоцінною фарбою, але заспокоював себе, згадуючи слова свого вчителя Нехбеса: «Всілякі фарби мати — то велике багатство. Та кольори гарні лише тоді, як людина знає їм місце. Якщо ж фарби класти абияк, то вони все одно, що брязкотливі прикраси у бридкій жінки. Різноманітними фарбами хороший художник показує

розмаїтість життя. Коли він відтворює лише зміст чогось, йому досить однієї-двох фарб... Начерк з коня в стайні, який ти робиш одною чорною фарбою на дощечці, відображає суть коня — чи він злий чи сумирний, молодий чи старий... І щоб це показати, тобі досить однієї фарби. Та коли ти його малюєш на стіні палацу, ти повинен гарно його розфарбувати різними кольорами, бо ти вже відтворюєш не одного коня і його суть, а всю красу й багатство життя: коней, воїнів, звірів, птахів, рослини»...

Звичайно, сам Нехбес завжди відтворював у своїх роботах багатство життя. І розписи виходили в нього яскраві, легкі й радісні. Правда, Нехбес для цього мав, крім свого таланту, ще й гладенькі, затиньковані стіни палаців, багато помічників і вчився на чудових взірцях минулих часів, що збереглися у храмах та палацах. Оврул же стояв біля шерехуватих скель і мав з собою трохи яскраво-червоної фарби, грудку охри, татуйовані малюнки на власному тілі.

Мандруючи, він часто змальовував на шматки шкіри й дерева малюнки, які бачив у храмах і палацах. Але ті його начерки завжди гинули під час різних пригод. Отож, уже літньою людиною, він вирішив змальовувати все на власному тілі. Щоправда, і це мало допомагало. Він старів, шкіра вкривалася шрамами, морщилася з роками, і малюнки спотворювались. Але татуювання все ж допомагало краще пригадати напівзабуті краї та події.

Оврул довго стояв перед скелями, пригадуючи минуле, а вітер бив його в лице, підіймав руді хвилі на Дністрі і десь вдалині навалював на синій хребет рожеві хмари.

Нарешті старий художник став на коліна перед широким каменем і почав розтирати темно-червону охру. Фарба терлась погано, і він час від часу розбивав грудочки тупим кінцем каменя.

Приготувавши фарбу, Оврул витяг з торби кам'яну чашу, поклав туди кілька шматочків живиці та воску і поставив на жар у затишному місці між камінням. Коли суміш розтопилася і зачаділа синім димом, Оврул почав досипати зверху охри і розмішувати кістяною лопаткою.

Вітер зовсім стих, і тільки тоді художник занурив трав'яний пензель у вариво і почав обводити фарбою вибитий на скелі контур корабля.

Оврул приставляв до скелі ліву руку, спираючись на неї правою, і поволі водив пензлем по шорсткому камені. Коли фарба на пензлі кінчалася, — він починав пальцями розрівнювати на стіні ще теплі напливи. Потім знов брався за пензель і старанно обводив туго нап'яте вітрило, гострий ніс корабля, линви, шоглу.

Оврул дуже поволі спинався на драбину і спускався з неї додолу. Він знав, що після швидких, напружених рухів його руки починають тремтіти, і важко буде тоді провести рівну лінію.

— Чорну фарбу я зроблю завтра і тоді кінчу корабель, — сказав сам до себе старий і пішов до джерельця в буйних заростях папороті. Він довго обмивав синюватим глеєм фарбу з пальців, потім, скинувши подертого плаща, розтер мокрим пуком білоцвіту худе зморшкувате тіло, розмальоване татуїровкою та шрамами. Пообідав старий сушеним м'ясом, старанно його висмоктуючи й перетираючи беззубими яснами.

По обіді Оврул нарізав тоненьких вербових прутиків, зв'язав їх ликом, обмазав товстим шаром глею і поклав на сонце сушитися. Потім з попелу вогнища вийняв другий, вже обпалений, шматок глею, розбив його і висипав на камінь тонкі обвуглені гілочки. Цими вугільними паличками Оврул став наводити малюнок...

Він згадав, що таким деревним вугіллям добре плавити мідь. Тільки для мідних печей в єгипетському місті Мемфісі

цього палива треба було дуже багато. Акацію для мідеплавильних печей возили на кораблях з Нубії.

Одного разу корабель сів на мілину і воїни довго стягали його на глибоке.

І тут прибіг селянин і впав навколішки перед начальником охорони:

— О великий і славний воїне, у мене було теля, а лев прийшов із пустелі і потяг його в ущелину між тими горбами. Він і зараз там!

Воїни покинули роботу і похапцем розібрали зброю.

Тоді Оврул теж облишив лінву і виліз на берег.

— Командире, дай мені дротиків і щита! Я піду з вами.

— Не йди, варваре! Тебе лев уб'є, як кіт мишу!

— Я піду. Я хочу полювати на лева!

— Дайте троглодитові зброю.

Оврул схопив кілька дротиків, щита і побіг слідом за воїнами.

З вершини горба вони побачили лева. Той почув людей і підняв від здобичі морду. На вусах у нього зависли краплі крові.

Лев рикнув, і Оврулові перехопило подих, затрусилися коліна; йому здалось, що лев дивиться на нього.

Командир махнув булавою, і в лева полетіли стріли і дротики.

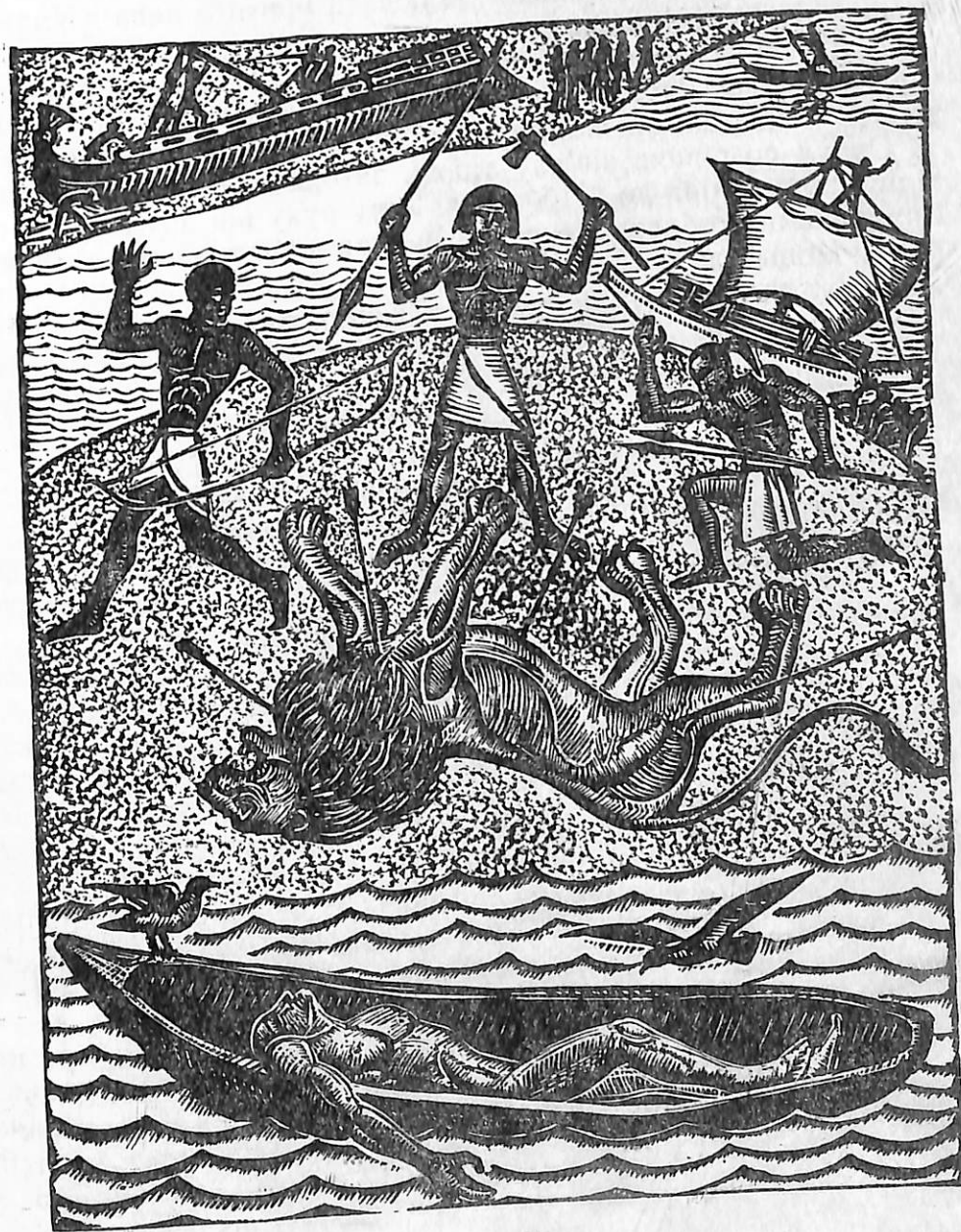
Довга стріла пробила левові загривок.

Оврул кинув три дротики, але жоден з них не долетів до звіра.

Тоді він спустився в улоговину, щоб зручніше було метнути зброю, розмахнувся з усієї сили, і дротик, засвистівши у повітрі, глибоко вп'явся левові межі ребра.

Лев упав на землю, намагаючись зубами вирвати дротика з рани, але раптом розм'як, перевалився на бік і завмер, розкинувши лапи...

...Старий художник, заплющивши очі, похитувався назад і вперед. Він завжди заплющував очі і похитувався, коли хотів щось пригадати.

Потім відкрив очі і почав малювати убитого лева з уламками стріл і дротиків.

Коли сонце закотилось за далекі гори, Оврул поскладав у щілину скелі своє знаряддя, підкинув у вогонь гілок і пішов до ложа, вимощеного травою на високій кам'яній брилі.

Оврул розрівняв зів'ялу траву, загорнувся у плащ і ліг, підібгавши коліна до підборіддя. Ліву руку він зігнув у лікті і прикрив нею обличчя, а праву поклав за спину поряд з широким кинджалом.

Оврул уже нікого не боявся, але звик так спати у далеких і довгих мандрах.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Тільки-но Оврул почав поринати у сон, як почувся далекий кінський тупіт.

Оврул не поворухнувся.

— Це коні, — прошепотів він. — І люди.

Тупіт наблизився; ось уже зовсім ясно зацокали копита по камінню, захропли коні й почулись крики: «Гей! Гегей!» На пагорб виїхали темні вершники.

— Гей, старий Овруле!

«Видно, вони слідкували за мною, — подумав Оврул. — Я й відчував, що хтось дивиться мені під руку. Тому так важко було малювати лева!»

Оврул легко й швидко підвівся.

— Ви прийшли до мене з миром чи зброєю? — спитав він голосно.

— Ми прийшли до тебе з миром і їжею!

Старий мовчав, і серце в нього заходило від звуків рідної мови. Він не чув своєї мови вже не один десяток років.

Старому забракло повітря, гарячий туман застелив йому очі. Але він, зібравши сили, відповів голосно й рівно:

— Тоді сідайте до вогню, і мир з вами!

Вершники спішилися, спугали коней, пустили їх на пашу, а самі принесли сухих гілок, і вогонь багаття високо злетів угору. На скелях затанцювали червоні спалахи, і здавалось, що червоний корабель пливе на кривавих хвилях. Воїни сіли до вогню, один з них витяг із торби печеню, пшеничні коржі і поклав перед Оврулом. Оврул, згідно із звичаєм, відламав від їжі по куснику і, промовивши закляття, кинув у вогонь.

Тоді найстарший воїн сказав йому:

— Візьми їжу і розділи між нами.

— Не можу, я вигнанець.

Але молодий воїн сказав:

— Не ми тебе прокляли і не ми тебе виганяли.

І всі воїни й пастухи закивали головами.

Тоді Оврул розділив їжу.

Спочатку їли тихо, але потім один з воїнів не витримав і, кивнувши на корабель, запитав:

— Де будують такі величезні човни?

Оврул подивився на незакінчений малюнок корабля, зібрав крихти з плаща, кинув їх у рот і, обтерши долонею уста, відповів:

— Це корабель ахейців, людей з країни Еллади. Але я бачив ще більші кораблі і навіть плавав на них. А на такому я дістався до чужих країв.

...Ми припливли вранці під стіни могутнього Іліона. І витягли наш корабель на берег. Поруч з нашим було багато кораблів і великих човнів.

Ми понесли за командиром у місто шкури, віск і мед, міхи з баранячим лоєм. Ми підійшли до Іліона, і я побачив над собою мури і вежу, складені з каменю.

Кожен такий камінь не могли б зрушити з місця десять десятків людей.

Мені стало страшно і здалось, що ті мури і башта зараз впадуть мені на голову.

Але люди спокійно проходили у браму повз воїнів у мідних панцирах...

У місті повз нас проїздили колісничі, оздоблені міддю, і на них стояли іліонські мужі в дорогих шатах. Колісничі поглядали на нас зневажливо і вороже. І я чув, як командир шепоче їм услід прокляття.

Нарешті ми добралися до площі, де міняли товари.

Прив'язані біля стовпів коні гребли копитами землю: їх міняли на злитки міді, срібла чи золота. Круторогих биків міняли на зброю і на тканини і все міняли на пшеницю.

Дикуваті хетти мали багато чудової зброї та гарячих і бистроногих коней. Були там і вавілоняни з голеними бровами і довгими кучерявими бородами. Повагом ходили якісь довговолосі люди з голими обличчями, у коштовному одязі, маючи при собі зброю, оздоблену золотом і сріблом.

Один ахеець сказав мені:

— Он бачиш, гонористі крітяни ходять? Вони всіх грабують і всіх б'ють на морі! Та ахейці їм ще відплатять за всі лиха!

Командир довго торгувався з людиною у білому вбранні. Іліонець дав нам за віск, мед та шкури кільканадцять великих глеків добірної пшениці, і ми почали переносити ті глеки з кам'яного льоху до корабля. Ідучи від корабля, я забарився біля ковальського ряду.

Не вразили мене ні мечі з золотом і сріблом на рукоятях, ні мідні литі шоломи з кінськими гривами на гребені.

Я побачив бронзову фігурку жінки, і вона здалась мені живою. Жінка тримала праву руку біля чола, а ліву поклала живою. Жінка тримала праву руку біля чола, а ліву поклала на праве плече, ніби поправляючи після танцю намисто. Довга спідниця спадала їй на ноги, груди і плечі в танцюристкі були відкриті. І здавалось, що це не бронза, а живе й пружне тіло.

Я став навколішки, щоб краще роздивитися на танцюрист-

ку, і так стояв, мабуть, довго, бо за мною прийшов командир і почав мені виговорювати, що я затримую корабель.

Біля корабля ахейці принесли в жертву тіням предків чорне ягня і вино, а богам Посейдону — біле ягня. По жертві вони пили вино з водою, їли м'ясо, козячий сир і сушені оливки. Але мені не хотілося їсти і пити, бо я весь час думав про бронзову фігуру.

Я взяв ножа, трохи сиру і пішов назад до великого Іліона. Я увійшов у місто перед самим заходом сонця.

Купець, що продавав фігурку, ще не пішов.

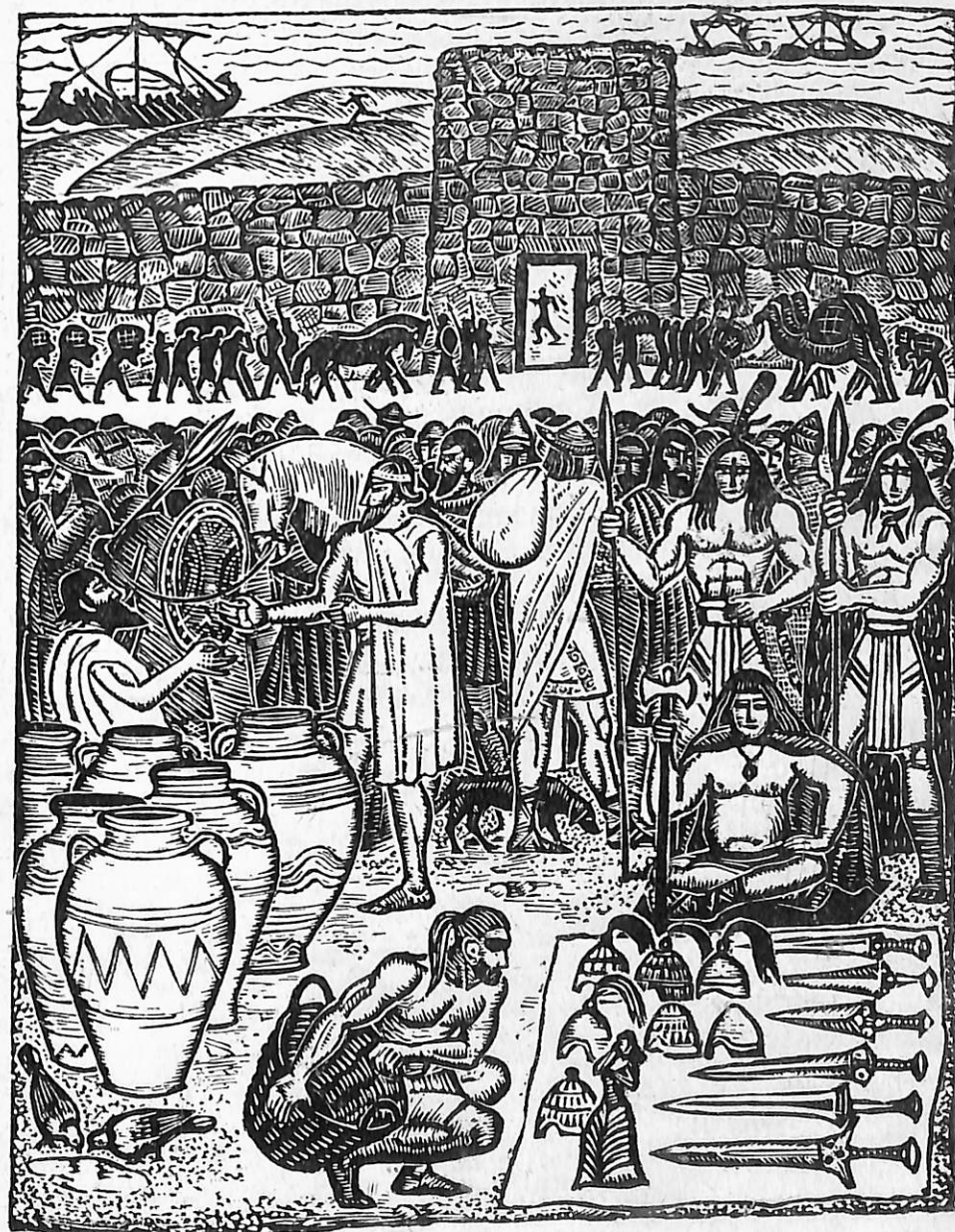
Я став на площі і почав знову дивитися. А воїни-крітяни з купцем, якому належала фігурка, наче й не помічали мене.

Зайшло сонце, і сторожа закрила браму у вежі Іліона. Купці зібрали свої речі. Я сів під стіною храму, і сон зморив мене.

Прокинувся я від того, що хтось затуляв мені рота і мене в'язали. Я не міг ні крикнути, ні ворухнутися. Мене спеленали і понесли кудись. Поклали на землю,

а зверху накидали якогось мотлоху. Я задихався, бо рот мені був заткнутий ганчіркою, я нічого не бачив. Але вуха чули добре. Ось люди полягали спати. Тоді я почав перекочуватися під ганчір'ям і поволі виліз з-під нього. У темряві догорало вогнище. Я підкотився до вогнища і ліг грудьми на жар. Від болю стало червоно в очах, а чад від горілої линви і мого обпеченого тіла забивав мені дихання. Я знепритомнів від болю. А коли прийшов до пам'яті, то побачив, що лежу між сонними воїнами-крітянами. Витягнувши в одного ніж, я розрізав пута на ногах. І тут я побачив, що один з воїнів прокинувся і дивиться на мене. Я порачкував від вогнища, а він все дивився на мене, а я на нього.

Надворі вже сіріло. Обгорілі груди й руки шпигало мені страшним болем, від чаду давило у скронях і в потилиці, та прохолодне ранкове повітря потроху освіжило мене. І раптом

я відчув, що страшенно хочу їсти. Згадавши про шмат козячого сиру, я подався до місця, де спав.

Та коли я підходив до муру, звідкілясь узявся худючий пес і, вхопивши сир, утік. На землі лишились тільки невеличкі крихти. Я підняв їх з пороку і з'їв, бо голод був такий лютий, що ніби пазурами роздирав нутроші.

Почало сходити сонце, і в храмі заспівали жерці. Зразу ж по гімнові сторожа відчинила ворота у головній брамі Іліона.

Я вийшов з міста і побіг до моря.

На кораблі вже готувалися до відплиття — перевіряли снасті, вітрила, підмазували лоем кочети, а молодий матрос вичерпував з дна воду. Командир почав був сварити мене, але дізнавшись про мою нічну пригоду, облишив.

Я сказав йому, що хочу взяти в нього зброю й викликати на герць критського купця.

Він мені відповів:

— Щоб когось викликати на герць, треба бути рівним супротивникові. А ти навіть не маєш людського вигляду — хо-

диш у смердючих шкурах... І що ти поставиш на заставу до герцю? Своє життя? А кому воно потрібне?

Я схилив голову, і мене охопив сором та розпач.

Мене зганьбили, і я не мав змоги відомстити за підлоту. Я сів мовчки до весел, і ми знов попливли на південь. Вітер був сприятливий нам, і ми не дуже стомлювались. У вільний час матроси грали в кості, чистили зброю та ловили рибу. Лише керманіч та ватажок весь час пильнували, та ще раз у раз хтось із дозорців залазив на верх щогли і обдивлявся навколо.

Слова командира глибоко запали мені в душу, і я вирішив одягтись, як усі ахейці.

Я віддав керманічеві критський кинджал, якого витяг у воїна. Тільки потім я зрозумів, що він ошукав мене, давши

за кинджал стару туніку, плащ та грубі сандалі. Бо кинджал був тонкої роботи і мав ручку з дорогоцінної слонової кістки, вкриту карбованими лілеями. За нього керманіч добув собі у місті гарного трилітка мула з повною зброєю. Але я тоді ще не знав цього і сильно зрадив, що тепер уже не дуже різнюся від інших мореплавців.

У вільний час я з уламка весла вирізував танцюристку, намагаючись зробити її точнісінько такою, якою бачив у місті Іліоні. Матроси дивувались моєму хистові і казали:

— Якби ти не був чужинцем, ти міг би стати славетним скульптором. Але ти варвар.

Тоді я ще не розумів цього страшного слова — варвар, чужинець. У нашого племені інші звичаї. Коли хто прийшов у плем'я, живе з нами, працює і хоче стати братом у роді, йому ніхто не відмовляє. У них же навіть люди з двох міст, що стоять на одній дорозі, — чужі один одному. І скільки б років ти не жив у їхньому краю — ніхто тебе не визнає рівним.

Про це я дізнався вже пізніше, а поки що наш корабель плів уздовж берегів, що танули в лазоревім мареві, все на південь і на південь.

Ми заходили два рази в затишні гавані, набирали там води, а за невеликі міри пшениці виміняли багато червоної

фарби, кілька великих клубків білої вовни та сувої тонкого полотна для жіночих тунік.

Потім ми повернули на захід і, пропливши межі безліччю островів, дісталися батьківщини мореплавців. Корабель стрічали юрми людей, і від радості голосно плакали жінки й матері, бо не сподівались побачити рідних живими й не-ушкодженими.

Мореплавці пішли до невеликого оливкового гаю, щоб принести жертву богам за щасливе повернення. І я був пішов з ними, але керманіч вивів мене з гурту і сказав:

— Ти дикий варвар, і тобі не можна йти до священних олив.

І знов я відчув себе приниженим.

Я лишився в гавані, біля корабля. Та не довго сумував, бо вирішив піти до фортеці, яка височіла оддалік на величезному горбі. У тій фортеці, як розповідали мені матроси, жив славетний зодчий і скульптор Язон.

Полишивши гавань з чорнобокими кораблями, я обминув закладені на березі остови нових кораблів, що їх обшивали дошками, пройшов через пустир і почав підійматись на гору.

Дорога туди була викладена світлим обтесаним камінням, а по узбіччях тягнулись рівчаки, щоб вода збігала в них і не вимивала землю з-поміж каміння.

Піднявшись трохи на гору, я став і замилувався містом. Воно поділялось на верхнє і нижнє. Нижнє місто було все з каменю, цегли, очерету й дерева. В його вузьких вуличках і на майдані біля причалу товклося безліч людей. Аж сюди, на гору, долинали їхні крики, стукіт ковальських молотів, гупання сокир, гавкіт собак та іржання мулів. За нижнім містом ліворуч жовтіли нерівними латками поля ячменю, зеленіли рядами виноградні лози, а праворуч, за тою горою, на яку я спинався, на крутих пагорбах світилися сріблясті оливкові гаї. Там чулися пісні робітників, що у великих ямах, руб-

лених просто в скелі, чавили олію з оливок. За тими оливковими гаями синіли високі гори, зарослі темними лавровими гаями та вкриті смарагдовими пасовищами, на яких сірими латками посувались отари кіз та овець.

А на горі, у верхньому місті, або акрополі, здіймались мури білоколонного храму і лунав спів жерців. Повз мене проходили раби, що несли на плечах стовбури кипарисів і сосен, а в корзинах — пшеницю. І чим ближче підходили вони до фортеці, тим тихішими ставали їхні голоси і квапливішими кроки.

Я зупинився перед великим каменем, на якому були висічені гривасті леви, що стояли дибки на задніх лапах. Коло цього каменя сиділи навпочіпки трое юнаків і полірували його мокрим піском. Я спитав у них, де тут славетний майстер Язон.

Юнаки покинули роботу і повели мене до високого храму. Там великий Язон керував робітниками, що встановлювали колони. Він дуже здивувався, побачивши чужинця, облишив роботу і спитав:

— Варваре, що тобі потрібно від мене?

Я подивився в його мудрі очі.

— Хочу вчитись у тебе, славний і незрівнянний майстре.

Йому не сподобались мої слова.

— Ти зухвалець, варваре! Хіба ти здатний до чогось?!

Я витяг із торби фігурку дівчини і простяг йому. Він довго оглядав мою роботу, і лице його чимраз похмурнішало. Потім оддав мені фігурку і сказав:

— Іди звідсіля, варваре! У тебе є здібності, але ти служиш чужим богам. Іди, варваре, униз і не приходь більше сюди, на гору!

І знову принижений я пішов з фортеці.

Тоді я був ще молодий, і розпач стискав моє серце недовго. Поки я спускався у нижнє місто, мені спало на думку піти до скульптора Феокта. Про нього теж розповідали матроси, бо він різьбив маленькі і великі фігури богів (а найчастіше Посейдона) на кораблях.

Вони говорили про нього з посмішкою — який він кумедний та метушливий, одначе талановитий.

Коли я прийшов до нього, він показував учням, як обрубувати долотом зайву деревину з колоди, щоб вийшла фігура.

Був він, Феокт, невисокий на зріст, товстенький, з великою лисиною. У руці він тримав важкий дерев'яний молоток і бронзове долото, лискуче й добре відковане. Навколо нього з'юрилися учні та просто якісь глядачі.

Він приставив долото до грушевої колоди, підняв молоток, оглянувся на присутніх і виголосив:

— Тільки добрий скульптор з одного разу відсіче деревину на три пальці завтовшки!

І він рвучко стукнув молотком.

Від стовбура відчахнулася товстєнна рожева стружка. Учні в захопленні відкрили роти, а натовп схвально загув. Феокт знов підняв молоток і знов оглянувся на присутніх.

— Але це ще не все! Можна й краще!

Г-а-ах! І він щосили влучив молотком по деревині, бо дивився на людей, а не на долото. Його учні чємно відвели

очі, а в натовпі якийсь чорнобородий матрос голосно зареготав, вишкіривши шербаті зуби.

Феокт не розгубився.

— Буває,— сказав він і в цю мить угледів мене, бо я саме протискався крізь натовп до колоди.

Скульптор почервонів, як печений рак.

— Це чужинець наврочив мене своїми очима! Геть звідсіля!

Він аж запінився і так замахав переді мною молотком, а глядачі так неприязно дивилися на мене, що я швиденько пішов.

Я подався до зодчого та живописця Італа. Він не лаявся і не глузував з мене, а тільки сказав:

— Я вже чув про тебе, дивний варваре. Ти дуже здібний і до мистецтва, і до нашої мови. Але ти ксенос — чужинець. Я дуже хотів би навчати тебе, але наші звичаї це забороняють. Люди не простять мені, якщо ти станеш моїм учнем. Щасливої тобі дороги й свіжої води!

Я просився в науку до ковалів, але вони мене вигнали.

— Геть звідсіля! В тебе недобре око, ти наврочив славного скульптора Феокта.

А самі глузували з Феокта та його хвастощів.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Повернувся я у гавань і біля нашого корабля побачив керманича та людину в білому плащі. Вони жваво про щось розмовляли.

Керманіч засміявся, углявши мене.

— Ну що я тобі казав? Ніхто не візьметься навчати тебе мистецтву! Вертайся на корабель — я зроблю з тебе справжнього морського розбишаку.

Чоловік у білому плащі уважно розглядав мене.

— Тобі всі відмовили?

— Так, усі.

— Якщо хочеш, я візьму тебе в науку. Навчу тебе ліпити посуд та робити малюнки на ньому. Але за це ти будеш працювати в мене.

Я так зрадів, що моє серце аж забилося об ребра. Керманіч невдоволено зауважив гончареві:

— Ти йдеш проти закону та звичаю.

Але гончар відповів йому:

— Закон можна обійти, а звичай — не вовча яма — вилізити можна... До того ж маг з Кріта попередив мене, що зірки стоять на добрий врожай цього і майбутнього літа. Отже, посуду знадобиться багато.

І він повів мене до свого господарства, попрощавшись з керманічем, що глузливо посміхався.

Будинок і майстерня гончаря стояли під кручею. Подвір'я було широке, обгороджене тином з очерету та колючого терну, щоб свині та собаки не потовкли посуду, який обсихав на сонці. За подвір'ям, в самій кручі, гончар видовбав піч.

Як тільки ми прийшли до його оселі, він скинув з себе білий плащ, убрався в дрантя, підв'язав бороду та кучері ремінцями і наказав мені братись до роботи.

Він розпалив вогонь у печі, куди вже були закладені великі амфори. Я підносив тернові гілки та дубові поліна з купи нарубаних дров, а мій господар обережненько підкладав їх у горно.

Скоро піч уже пашіла сильним вогнем. Він готів у сонній тиші літньої ночі, а з димаря летіли в небо рожеві іскри.

Амфори від вогню спочатку порожевіли, а потім стали білішати.

Тільки тоді, як вони стали зовсім білі, наче прозорі, гончар гукнув жінці, щоб вона винесла нам поїсти.

Це була дуже мізерна їжа для таких людей, як я та мій господар. Проте він наситився кількома млинцями, сушеною рибинкою та жменею оливок, а мені тільки в животі від такої їжі засвербіло. По трапезі він налив з невеликого глечика вина у плоску чашу, додав туди води і випив, задоволено плямкаючи.

І знову ми взялися до роботи. Я тягав зі складні паливо, а він його підкидав у горнило. Лише далеко за північ, коли вже гуло не тільки полум'я, а й моя голова, мов порожній казан, хазяїн збудив небожа та сина, щоб вони до ранку пильнували піч, а ми з господарем пішли відпочивати.

Худа чорна господиня засвітила глиняний світильник і, відкрутивши ремінь на засові, провела мене до бічної кімнатки. Тут було задушливо, тхнуло часником та кислятиною неvirоблених шкур. На тих шкурах на підлозі спали чотири чоловіки. Зовсім голі, брудні, з коротко врізаним волоссям на голові й бороді, вони залякли в незручних позах і важко дихали, розкривши заїдені уста.

— Це були раби мого господаря.

Господиня показала мені у куток, де лежала тільки солома, навіть без поганенької шкури. Але й на тій битій соломі, незважаючи на задуху та сморід, я швидко заснув.

Проте спав я недовго. Прокинувся від того, що хтось мене штурхав під ребра ногою.

— Прокинься, ксеносе!

Наді мною стояла жінка гончаря і штовхала мене босою

ногою. Руки в неї були зайняті: вона сукала нитку, і веретено тихо хурчало під її пальцями. Мені стало дуже сумно, бо я згадав свою бабусю, яка теж завжди пряла, де б не була, — чи в полі, чи вдома.

Мої сусіди раби, обгорнувши стегна брудними ганчірками, сиділи на шкурах і давилися сухими оливками та гризли часник. Я швидко підвівся й собі вхопив з глибокої миски жменю оливок та головку часнику. Оливки були пересохлі, а часник червивий, та що я мав робити? Від часнику на мене напала згага, і я випив цілий глек води.

Не встигли ми поспідати, як господиня принесла кайла, міхи та линви.

— Йдіть швидше копати глину! Бо господар не дасть вам обідньої пайки!

Раби узяли міхи та кайла, і ми всі, хапаючи дрижаки від вранішньої прохолоди, підтюпцем побігли до глиняного урвища. Воно було якраз над струмком, що в заростях очерету плив до гавані. Раби дуже поспішали, поки було видно оселю гончаря та його худющу жінку, яка крутила веретено, а сама очима пильнувала рабів та мене.

Коли не стало видно гончаревої оселі, раби уповільнили кроки і пішли нехотя, похнюпивши голови і не говорячи ані слова. Прийшовши до урвища, вони стали дряпати кайлами глиняну стіну і кидати у міхи малесенькі грудочки.

Я ж узявся до роботи, аж хребці мені тріщали! Вони не набрали ще й по півміха глини, як я свій уже виповнив і скрутив ливою. Згага мучила мене страшенно, і я спустився до струмка напитися. Вода була геть прозора, між камінням сновигали рибинки і повзали краби. Поки раби мого господаря длубалися в глині, я назбирав чималу купу черепашок та вловив кілька рибок і крабів.

Розпалити багаття я побоявся і з'їв слимаків сирими. Краби виявились неїстівними, і я викинув їх назад у воду, а

рибок, вивалюючи в поросі, наколов на тернові колючки, щоб вони зав'ялились.

Прийшов хазяїн і почав сварити рабів, погрожуючи лишити їх без обіду, потім він наказав мені довбати глину, двом рабам носити її до майстерні, а двох забрав із собою. Вони пішли по паливо.

Я до самого вечора довбав глину, і стільки її надобав, що раби ще й другого дня носили її.

Але хазяйка все одно погано годувала мене. Проте я не жалівся. Ідучи по дрова, вишукував у хащині гнізда земляних бджіл, видирав пташині гнізда, а в заростях очерету ловив слимаків, а часом і черепах.

Я працював, не жаліючи себе. Ночами пильнував біля печі, вдень витягав обережно, щоб не надкололися, амфори та підноси. Їхні шорсткі боки так обпікали мені пальці, що часом схоплювались пухирі. Разом з рабами я розтирав глину і пересівав її на великому решеті. Я товк морський пісок у мармуровій ступі і провів його, бо цю роботу вже рабам не доручали.

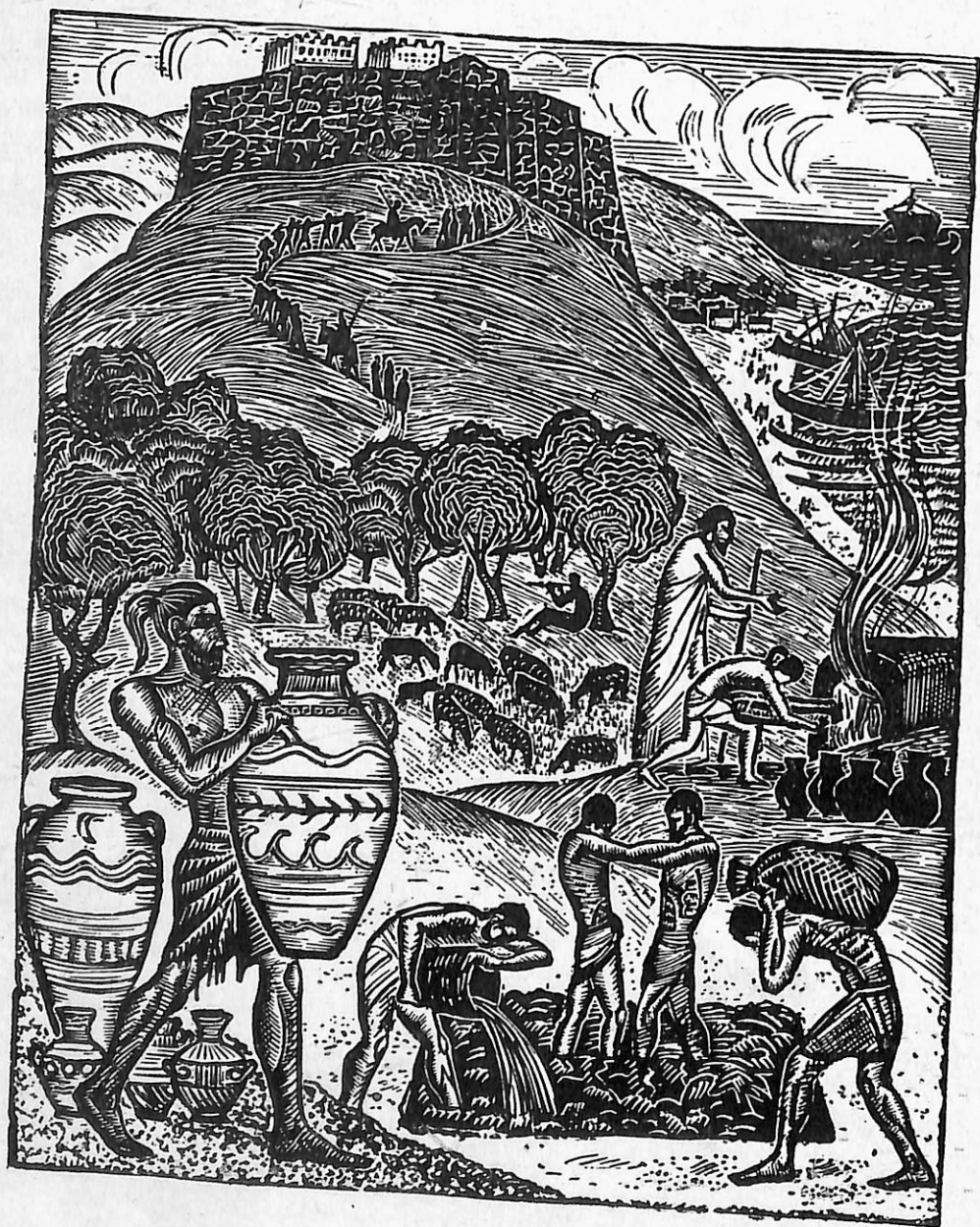
Пересіяну глину зсипали у велику яму, викладену камінням, і заливали водою. Тоді я і раби цілими днями тупцювали по коліна у в'язкій глині, вимішуючи її, мов гарне тісто. Хазяїну подобалась моя слухняність, і він часом казав:

— Ксеносе! Я знаю, що тобі кортить самому робити посуд. Але зараз мені ніколи — стільки замовлень на амфори! От коли настане зима, я робитиму невеличкий посуд, тоді й почну тебе вчити.

Проте настала зима, одійшли амфори, а мій хазяїн узявся за піфоси на оливкову олію. Бо врожай того року був багатющий, і всі чавила були вщерть повні олією.

І знов я працював, не шкодуючи сил. Мої хазяї та раби працювали або в майстерні, або під повіткою і весь час

грілися коло жаровень. А я був надворі, на дощі й на вітрі, і не відчував холоду. Там у них така зима, як у нас тепла весна.

І от уже минула зима, хазяїн заробив багато срібла та пшениці за свої піфоси та амфори, а я так нічого й не навчився. Він узявся робити невеличкий посуд і знов доручав мені товкти глину й пісок і терти червоний сурик.

Хазяїн вкривав глеки, чаші та горщики різними малюнками. І я дивувався, які ті малюнки були брудні та сірі, коли я ніс вироби до печі, і як вони світилися синім вилиском після обпалення — чорні й блискучі.

Я хотів подивитись, які речовини змішує гончар, розмальовуючи посуд, але він, готуючи фарби, щоразу відсилав мене під різними приводами.

— Я знаю, ти хочеш робити посуд, але це дуже тонка робота для тебе, — казав він. — От коли почнемо робити грубі амфори та глеки для козячого молока, я тебе навчу.

Я зрозумів, що він ніколи не буде вчити мене. Що він висотує з мене сили, як павук висмоктує муху.

Тоді я вирішив прикинутись байдужим, а насправді приглядався до всього — як він крутить колесо гончарного верстака, як кидає на денце шмат глини, як починає його стискувати долонями, видавлює середину в цій глиняній ковбасі, витягає глекові боки і як знов стискує долонями горло.

День за днем, місяць за місяцем я запам'ятовував, які фарби він купує в гавані для своїх глеків, яких більше, яких менше. І зрештою не минуло й року, як я знав повний склад чорного лаку.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Коли мій господар з небожем і сином ходили на гору в акрополь домовлятися з купцями, я пробував і собі ліпити маленькі глеки та амфори. Довго, дуже довго, може з рік, моїм пальцям бракувало спритності. Але впертими вправами я поборов свою незграбність, і глина скорилась.

Роздуми та спостереження збагатили мою пам'ять, і я став ліпити з глини фігурки матросів, рабів, воїнів і купців — усіх, кого бачив у гавані. Бо ходив я до гавані дуже часто: допомагав господареві переносити покупки, особливо такі, що їх він боявся доручити рабам.

Я ховав свої фігурки та посуд у колючих заростях терну на крутому схилі за подвір'ям. У цих заростях мої вироби висихали, а коли ми закладали в піч амфори та піфоси, я потайки клав туди і свої речі. Обпалені маленькі амфори та фігурки я знову ховав у хащині.

Одного разу я пішов у гавань і виміняв у фінікійця за амфорку міх доброго вина, а в селян за кілька іграшок — в'язанку сухих каракатиць та горщик варених бобів.

Я почастивав господаревих рабів, бо ніколи не був скупий. Вони пили, мов вільні люди, вино навпіл з водою. Я ж, радий із свого здобутку, забув про обережність і заливався нерозведеним вином та давився солонуватими бобами і цупкими каракатицями.

Мій мозок сп'янів, і мої груди розперла пиха. Я став вихвалитись, що знаю секрет чорного лаку і що вмію робити посуд на гончарному верстаті. Раби мені не повірили. Тоді я повів їх до сховища і показав їм свої вироби. Я хвалився, що зроблю амфори кращі, ніж у господаря.

Але раптом прийшов хазяїн, і раби розповіли йому все.

Хазяїн став кричати, що я злодій і украв у нього секрет. Я назвав його брехуном, бо він обіцяв учити мене, а сам давав найбруднішу роботу. Він мене вдарив, але я збив його з ніг. Прибігли його син і небіж, і я повбивав би їх кайлом, коли б не раби... Вони накинулись на мене ззаду усі четверо!

Я лежав у пилюці, і язик мій не вмщувався в роті. Мене мучила спрага, а раби допили моє вино і кинули мені в лице мокрий міх. Я смоктав кислу шкіру, а раби сміялись наді мною. Скоро вони поснули, а я не міг заснути до самого ранку. Мені боліла голова од вина, тіло було кволе, а линви різали його, мов ножами. І не міг я цього разу перепалити свої пута, бо не було в хаті жаровні.

Вранці мене повели в акрополь, і суд старійшин присудив, щоб я сплатив хазяїнові збитки за вкрадений секрет. Я не мав чим заплатити, і тоді мені присудили відробити на хазяїна десять років. Я не міг сперечатись і вимагати справедливості, бо я був варвар. Ні закон, ні звичай не захищали мене. Так я став рабом.

За мною тепер стали пильнувати навіть раби. Вони доповідали господареві, що я роблю, куди ходжу. Я тепер працював без усякої охоти, сяк-так, аби позбутися.

Хазяїн пробував помиритися зі мною, дав кращий одяг і ситніше став годувати, але я все одно втратив завзяття і запал до роботи. Він дуже хвилювався, бо йому замовили велику кількість амфор і впоратися з роботою було ніяк. Отож він упадав коло мене.

Хазяїн дозволив мені навіть працювати на гончарному крузі і розмальовувати посуд, аби тільки я працював, як і раніше. Але я вже порозумнішав і знав, що мої вироби він продасть, а я так рабом і лишуся. Я використовував кожну хвилину, щоб вдосконалити своє вміння. Я розрівнював пісок і патичком малював на ньому, а господар мій трохи не лускав від злості, дивлячись на мої малюнки. Він бачив, що вони гарні, але їх не можна було продати.

Хазяїн лаявся, погрожував, що продасть мене у мідні копальні на острів Евбею, звідкіль немає вороття і де я зогнию

у глибоких вогких колодязях, щоденно довбаючи камінь. Я знав, що він просто лякає мене, що йому потрібна допомога: замовлень було багато. Раби ж того року коштували дорого, бо не було війни і нових полонених кораблі не привозили.

Я весь час думав про втечу, але шляху суходолом не знав, а по морю тікати було ризиковано. Проте я був певен, що все одно втечу. І таки трапився випадок, що допоміг мені покинути проклятого господаря та його нікчемних і підлих рабів.

Сталося це так.

Одного разу я переносив з корабля до майстерні мішки з суриком, який привезли з острова Кеосу. Гончар купував сурик не тільки для своїх потреб, але й перепродував його вглиб країни, в Ахейю та Аркадію, і мав на тому великий зиск.

Тільки я поклав собі на спину кривульку з мішком, як у гавань стрілою влетів мідноносий корабель з блакитним вітрилом і став як стій, загальмувавши десятками весел, аж вода закипіла під ними.

Це був критський корабель, що вертався з походу. Загартовані, мускулясті критяни зійшли на берег. Вони були у червоних та чорних плащах, а зброю мали оздоблену золотом та сріблом. Їхні голови прикрашали стрічки та орлині пера, а дехто мав на головах шоломи.

Поки вони запасалися свіжою водою та овочами, я розглядав їх. Один показався мені знайомим. Це був той самий воїн, що бачив, як я тікав з полону в Іліоні, і не вчинив галасу.

Я вирішив ризикнути і підійшов до нього. Він теж впізнав мене. На моє щастя, цей воїн знав ахейську мову. І я сказав йому:

— Сховай мене на кораблі. Допоможи втекти.

Він знизав плечима і відповів:

— Чого це я маю тебе рятувати? Чим я тобі завинив?

Тоді я сказав йому:

— Ти вчинив зло, напавши з товаришами на мене сонного. І за звичаєм, я мав зарізати тебе в наметі, аби помститися. Але я не зачепив ні тебе, ні твоїх товаришів. А коли хтось

просить допомоги, звичай не дозволяє відмовляти. Ти вже раз уйняв честі воїна, напавши на беззахисну людину, а тепер відмовляєш у порятунку нещасному і гнаному.

Він почервонів од сорому. Було видно, що він вагався, але все-таки згодився.

— Рабе, я тебе чекатиму, коли ніч піде на третю частину. Але якщо впіймаєшся, не признавайся, хто тобі допоміг. Бо війни зараз немає з цим містом, і закон та звичай забороняють допомагати втікачам і красти людей, тим паче рабів!

Більше я не підходив до критян. Я повернувся до господаря в майстерню і сказав йому:

— Накажи мені краще місити глину, ніж носити сурик. Бо приїхали критяни, а вони ненависні мені. Я не можу дивитись на їхні пихаті лиця!

— Гаразд, не ходи в гавань. Це добре, що ти сказав мені про корабель.

І він, узявши з собою двох рабів, пішов до гавані торгуватися з критянами.

Повернувся він щасливий і веселий. За ним раби тягнули кошик з лляним полотном, а сам він ніс такий гарний розмальований глечик, що люди збіглися дивитись на нього.

Радіючи вдалим покупкам, гончар запросив у гості сусідів, і вони до пізньої ночі пили вино та ласували рибою, звареною у вині та морській воді.

Вони галасували, співали пісень, а молодь танцювала.

Коли гості розійшлись по домівках, геть підпили та потомлені, господині так розболілась голова, що вона навіть не перевірила, чи замкнена кімната з рабами. Син та небіж господаря про це теж не подумали: вони кинулись допивати рештки вина і доїдати залишки бенкету.

Поки хлопці ласували в хаті, а п'яний господар щось варнякав біля хворої дружини, я виповз із дому і поліз до струмка. Там, ступаючи по воді, я пішов до моря. Відчувши у гирлі струмка глибину, я поплив. Було зовсім темно, тільки вода

зеленими спалахами світилася під ударами рук. Я добре плавав з дитинства, а в солоній воді, та ще теплій, плисти було зовсім легко.

Незабаром над собою я побачив чорний корабель. Мене вже чекав той самий воїн і вартувий. Я сховався у трюмі і довго сидів там, вдихаючи пахощі єгипетських парфумів, сушених фіг та червоного дерева. Виліз я зі своєї схованки тільки тоді, коли в сивій імлі розтали стрімкі скелясті береги. Нут, — так звали воїна, — розповів товаришам про мою спритність та презирство до болю під час пригоди в Іліоні, і матроси з повагою поглядали на мене. Бо вони, як і всі воїни, цінували мужність. І ніхто мене не чіпав, я міг на все роздивлятися.

Матросів і воїнів на кораблі годували добре, вони пили найкраще вино, але рабам на веслах, хоч хребти їм тріщали від праці, давали їжу погану і мізерну.

Я попросився до наглядача зброї очистити щити, панцирі й шоломи. Він був дуже мною задоволений, бо я старався, як тільки міг.

Коли ми підходили до берегів Криту, на горбах його сяяли білі палаци і блищало здалеку золото на дороговказах для кораблів.

Зайшовши в гавань, ми поволі просувались до причалу повз бойові й торгові судна крїтян, мимо широких суден фінікійців, чепурних єгипетських барок і довжелезних кілікійських човнів.

Багато, дуже багато часу треба, щоб розповісти про численні палаци й будинки того міста, про їхню красу. Бо все місто було одним палацом і одним будинком! Кінчалась одна кімната — починалась друга, третя переходила в зал, а далі знов були кімнати і храми, зали й майстерні і довгі льохи для рабів та рабинь.

Комори палацу-міста були вщерть набиті злитками бронзи, міді й свинцю, а в глибоких камінних льохах зберігались мішки золотого піску, лежали злитки золота й срібла.

Цілі гори добірної пшениці височіли на токах біля міста-

палацу. А стадам жирних биків і отарам овець на пасовиськах не було числа.

Люди на острові Крит були войовничі. Цар і жреці споряджали десятки бойових кораблів, які грабували острови по всьому морі. Вони привозили на острів бранців і багатющі скарби. Чоловіків крїтяни міняли у фінікійців на мідь та пурпур, а в єгиптян — на золото, скло і слонову кістку.

Вони забирали від матерів маленьких хлопчиків і виховували з них воїнів та матросів. А потім ті матроси і воїни билися проти рідних племен, бо не знали вже ні своєї мови, ні звичаїв...

З таких хлопчиків був і Нут. Він не пам'ятав своєї матері, бо з самого малечку жив у царських казармах під наглядом старих воїнів.

Ремісники на Криті були дуже майстерні. Хіба що тільки з єгипетськими не могли вони зрівнятися. Серед них були не тільки жителі острова, а й багато втікачів з інших міст. Бо на острові був такий закон: рабів та злочинців не видавати. Крїтяни також купували рабів-ремісників в інших країнах або переманювали до себе щедрою платнею та доброю їжею.

Коли я зійшов з крїтянами на берег, появився наглядач храмових майстерень і начальник сторожі. Вони покликали Нута. Він почав їм щось розповідати, весь час показуючи на мене.

Потім покликали мене, і начальник сторожі сказав мені по-ахейськи, що мені дадуть зброю, добрий одяг, ситно годуватимуть, і що я буду стерегти рабів.

Але я відмовився бути сторожовим псом. Я попросився на роботу в храмові майстерні...

...Нут повів мене довгою дорогою через кімнати. Нам стільки разів доводилось підійматись і спускатись по сходах, звертаючи праворуч і ліворуч, що мені замигтіло в очах і запатаючи праворуч і ліворуч,

морочилось. Я подумав, що вже ніколи не вийду з цієї плутанини ходів та кімнат.

Нут привів мене до приміщення, де стіни були помальовані блакитними й зеленими летючими рибами. Через отвір у стелі падало світло. Під стіною на лежку сиділи троє чоловіків і їли рибу та пили вино, змішуючи його з водою. Чоловіки запросили нас до гурту. Нут скоро сп'янів і почав щось голосно їм розповідати. Вони слухали його і схвально кивали головами. Нут показував їм шрами на моїх руках і грудях, а чоловіки з повагою та подивом розводили руками. Потім ці троє чоловіків стали моїми вчителями, бо Нут привів мене, за наказом наглядача, до різьбярів по дереву.

Прийшла чорноока, смаглява дівчина і забрала посуд. Чоловіки помили руки й ноги і лягли спати на циновках.

Нут попрощався й пішов, наспівуючи бойову пісню, а я примостився на лежку і зразу ж заснув...

Оврул подивився на небо.

— Перед світанком лишилось трохи часу, коли людина повинна спочивати, щоб наступний день її був світлий і плідний.

Так закінчив своє перше оповідання старий художник.

На пасовищі зрідка похрапували коні, багаття вкрилося сивим попелом, і в густому тумані шумів Дністер.

А наступного вечора, коли зійшов місяць над горбами, знов приїхали пастухи та воїни, і Оврул розповів, що далі сталося з ним на острові Криті.

...Розбудила його та сама дівчина, що прислужувала звечора чоловікам. Вона відвела Оврула до майстерні.

У майстерні пахло живицею і різною деревиною. Тут робили крісла, стільці й лежа із червоного та чорного дерева. Люди у майстерні були веселі, сміялись і розмовляли голосно, ходили вільно, а наглядач сидів на колоді ливанського кедра і жував пахуче коріння.

Оврул побачив тут і своїх сусідів з кімнати. Вони привіталися і показали, де його робоче місце.

Оврулові було наказано порівняти палю. Гладеньке топище як проросло до Оврулових рук: під вістрям сокири легко відділялась золота кора та пласти білої деревини.

Коли Оврул узявся за тесло, аби підрівняти брусів ребра, на плече йому лягла рука.

Перед ним стояв начальник майстерень.

— Добре працюєш, чужинцю! — сказав він по-ахейськи і додав по-критськи: — Він швидко й вправно обтесує дерево! Дайте йому і тоншу роботу!

Відтоді художник різьбив за взірцями фігурки звірів на ніжках крісел, візерунки на маленьких коробочках та інші прикраси.

Два роки вчився Оврул, а на третій він уже працював сам і в нього були помічники.

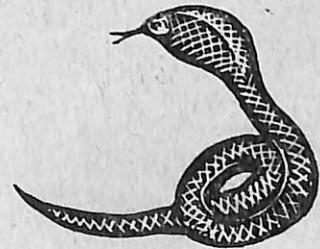
Одного разу Оврул вибирав на кораблі колоду чорного дерева для лежанки, як раптом навколо його ноги обвилась змія і вжалила. Оврул убив змію, розсік рану сокирою, сточив кров і туге закрутив ногу ремнем вище рани. Він гадав, що отрута вийшла з кров'ю, але поки деревину принесли в майстерню, нога спухла, його нудило і все крутилось в очах. Оврул упав на пахучі стружки ливанського кедра, очі у нього зробились каламутні, і весь час він просив пити.

Саме об тій порі нагодився Нут із глеком вина.

— Гей, Овруле! Я прийшов до тебе і приніс дороге вино! — гукнув він і замовк на півслові. — Що з ним?! — стривожено запитав воїн.

— Змія з африканського дерева його вжалила! — відповів старший майстер. — Тепер лежить і вмирає.

— Напоїть його швидше вином! Я зараз повернусь! — крикнув Нут і побіг до храму Великої Богині.

Повернувся він з рабинею-азіаткою, бо жриці не хотіли лікувати чужинця. Поки Нут з рабинею йшли до майстерні, вона все розпитала про Оврула.

— Ти не бійся, славетний воїне! Я врятую його від зміїної отрути! І плати мені не треба.

Рабиня подивилася на Оврулову рану і наказала віднести його додому. Там кременним лезом розтяла вона ногу вище рани і випустила на долівку темну кров. Потім нагріла глек води, обмила рану і присипала зіллям.

— А тепер ідіть усі з кімнати і лишіть нас наодинці! — наказала рабиня.

— Ти можеш зробити зле, і він помре, я вас знаю, підступних азіатів! — сказав майстер.

Але Нут перебив його:

— Я заколю її і кину крабам у море, якщо вона йому нашкодить!

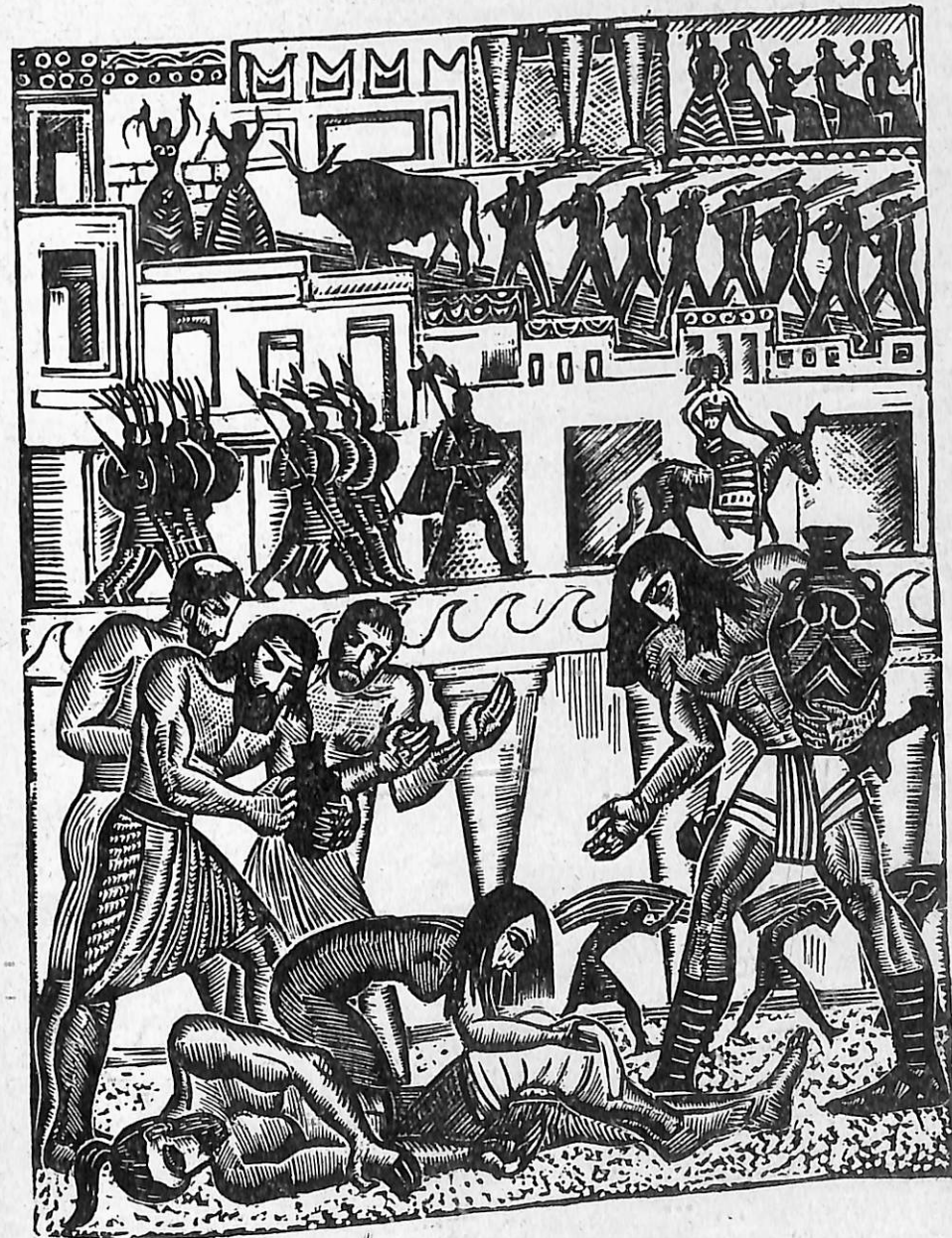
Вони лишились удвох, непритомний Оврул і рабиня. Вона завмерла і почала молитись своїм і чужим богам, щоб швидше одужав чужинець. Десь за годину Оврулові стало легше. Тоді вона заговорила з ним.

— Ти не сумуй, чужинцю. За день голова твоя проясніє, а за чотири пухлина на нозі спаде, і ти вільно ходитимеш. Я загою тобі рани...

Оврулові здалось, що перед ним жінка-змія.

— Хто ти? — спитав Оврул, і жінка-змія розпливлась.

— Я рабиня Харіта. Жриці з храму Великої Богині називають мене азіаткою. Вже сім років, як я у полоні. Я роблю мазі та притирання, лікую рабів і бідняків. Я можу передрікати долю і розповісти, що було раніше з людиною... А на батьківщині я танцювала у храмі і знала таїнства віри. Храм у нас великий, він зроблений з кілійської сосни і оббитий мідною бляхою. А фігура богині Астарті оздоблена золотом, у золото вставлені малахіт, гранати, єгипетське біле скло. Фігуру бо-

гині робив незрівнянний Бен-Рош! Немає рівних йому в цілому світі! Він навчався у самому Єгипті і привіз відтіля майстерність і чудесні знання. А потім сам навчав наших і чужих юнаків, і не брав за це ніякої плати...

Оврул підвівся на лікті, пильно подивився рабині в очі.

— Ти правду кажеш?! Невже є така людина, що навчає чужинців?

— Присягаюсь моєю богинею і всіма нашими Ваалами, що я кажу правду!

Оврулові знову стало гірше, і він одкинувся на свою постіль...

Йому марилося, що Харіта-азіатка стала чайкою з головою жінки, що тіло в неї лискуче, мов зміїне, а замість ніг — риб'ячий хвіст. Що навколо нього танцюють змії, і начебто прийшов ахейський гончар і схопив Оврула за горло.

«Ага, це ти! Ось тобі маєш!» — і кинув Оврула до зміїної ями.

Але не долетів Оврул до гадів, бо підхопила його на крила величезна чайка з головою Харіти...

Коли настав ранок, Оврул прокинувся. Над собою він побачив чорнооке лице рабині.

— Тобі краще, мій славний майстре?

— Зовсім добре. Тільки нога дуже болить! І сняться дивні сни.

— Що ж тобі снилось, Овруле?

— Снилось мені, що летів я на величезній чайці, і в неї була твоя голова, а піді мною — безліч зміїв.

Рабиня посміхнулась і почала розтирати хворому ногу. Хитаючи головою, вона говорила:

— Уві сні й люди літають. А насправді ніхто не літає. Бо повітря дане для богів і птахів. Колись давно, як ще людей було обмаль, жив напівбог-напівлюдина Етана. Він теж захотів полетіти на небо. Побачив Етана орла, що лежав у глибокому проваллі з поламаними крилами, перев'язав йому рани і вилікував його. І сказав Етана орлу: «Допоможи мені піднятися на небо». — «Добре, — відповів орел. — Притулись

грудьми до моєї спини, поклади руки на мої крила, і ми злетимо вгору, до сонця».

Етана схопився руками за кінці орлиних крил, і орел полетів. Летіли вони, летіли, і орел сказав Етані: «Подивись униз, яка стала Земля?» Побачив Етана, що Земля стала немов бугор, а море наче криниця.

Ще пролетіли вони і знов глянув Етана вниз: стала земля як жорно, а море було подібне до чаші з молоком.

Пролетіли ще орел і Етана, і земля стала мов грудочка, а великого моря не видно зовсім.

«Ще трохи піднімись, орле!» — попросив Етана. Орел рвонувся до неба, та сили облишили його. Він упав на землю і розбився. І Етана розбився разом з ним. Так і не довелось смертному піднятися на небо...

Кінчила Харіта розтирати ногу і замовкла. Рана тепер не так боліла, тільки нога стала наче гарячіша й важча.

— Розкажи мені ще що-небудь, — попросив Оврул.

— Ні. Зараз я мушу готувати мазі для цариці, бо ніхто краще за мене цього не зробить. Скоро свято Бика. Всі вільні кріт'яни підуть у священний гай приносити жертви бичу і Великій Богині. Потім найметкіші їхні юнаки й дівчата будуть їздити й танцювати на спині бика. А коли випустять на арену іноземців-рабів чи полонених піратів, бик розтопче їх, і кров їхня змішається з піском... У цей день ніхто з рабів не працюватиме. Тільки жоден корабель, жоден човен не зможе відплисти від острова, бо за кораблем поженуться і, наздогнавши, повісять втікачів на щоглі... Ти підігривай вино, всипай у нього порошок і пий потроху, поки не вип'єш увесь глек...

...Нога в Оврула ще боліла, але йому набридло лежати самому в кімнаті, і він, тримаючись за стіни, пошкунтильгав до майстерні.

Ложе, яке мав робити Оврул, уже почали інші, і тому художник сів біля дверей, підклавши під хвору ногу поліно. У купі стружок він побачив товстий сучок. Він уважно придивився до сучка, примружуючи то одне, то друге око: деревина була схожа на постать Харіти. Ось її голова, тут буде шия, тут можна вирізьбити руки, а це вона зігнула спину, стоїть навколішки і гріє вино в глечичку...

Оврул узяв у руки сучок. Помічник приніс йому інструменти.

Кілька разів художник уважно оглянув зігнутий сучок і почав з тоншого краю намічати голову й шию. Зняв стружку на боках, зробив круті вирізи в дереві над стегнами і стесав долотцем пальці ніг.

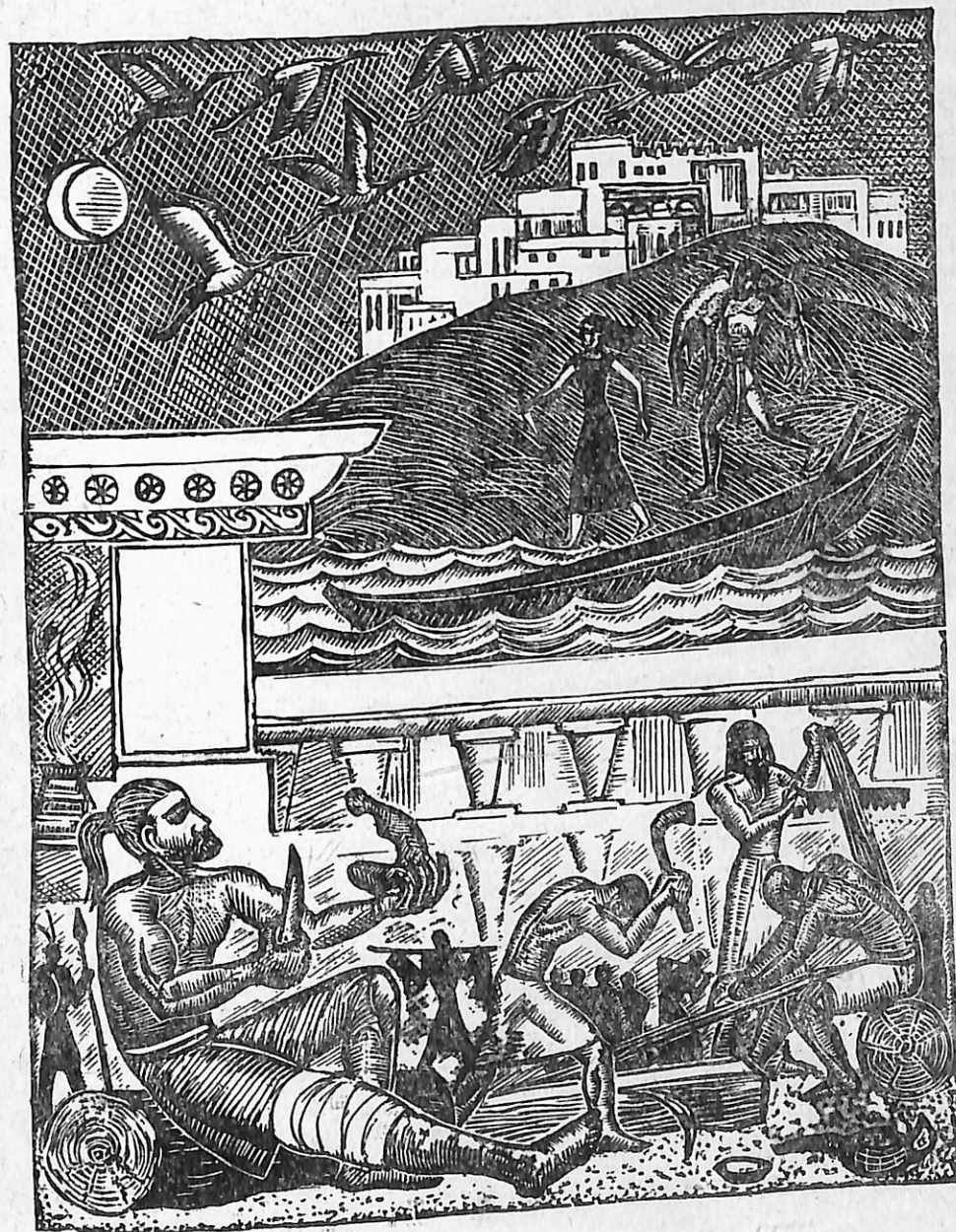
Голову він різав обережно, знімаючи ножичком тонкі стружки, видряпуючи жовтувату щільну деревину. Пасма волосся він спустив дівчині наперед, щоб воно спало на груди, а на потилиці розділив його і оголив тонку шию. До кінця дня на обличчі проступив ніс і вузьке підборіддя, на місці очей — заглибини.

Ніч упала на місто, і в двері майстерні почали зазирати бліді зорі. Затихали голоси людей, припинився стукіт сокир, затих брязкіт металу. Оврул загорнув роботу у ганчірку і сховав за пояс.

Він тихо кульгав коридорами до своєї кімнати, коли почув угорі якісь неясні й тужні звуки. Оврул став і прислухався. Вони долинали згори, сплітаючись у тиху й краючу серце мелодію.

І нараз Оврула кинуло в жар: над ним кугикали журавлі. Вони летіли на північ!

В його краю настала весна! Цвітуть проліски, і скоро в долинах молочний цвіт обілле тернини. Вийдуть на лани люди і кинуть у чорну землю ячмінь і пшеницю. Дівчата оберуть між собою найкращу, обкрутять її хмелем, будуть водити коло і співати весняних пісень. Щоб родила пшениця й ячмінь, щоб плодилися вівці й кози, корови й коні, щоб берегла Богиня Землі людей і худобу. Усі веселитимуться, тільки не

буде серед них Оврула... Довго стояв художник, слухаючи журавлине кугикання, аж поки задзвеніла у вухах тиша...

У кімнаті рівно горів світильник. Ремісники доїдали смажену гуску і допивали вино. Оврулова пайка чекала на нього, і вино в чаші відсвічувало бурштином.

Не помивши рук і лица, Оврул схопив чашу з вином і викинув одним духом, тільки в горлі забулькало.

— Що з тобою, Овруле? — спитав старший. — Тебе мучить зміїна отрута?

— Ні, нога моя менше болить, а голова стала ясною.

— Може, тебе приворожила рабиня-азіатка? — спитав молодший різьбяр.

— Не має храмова рабиня наді мною влади!

— Що ж сталося з тобою, розкажи нам! Може, тобі стане легше, — сказав тоді середульший різьбяр.

Оврул сидів, обхопивши коліна руками і дивився на світильник.

— Я йшов з майстерні, і в небі раптом закугикали журавлі. Не було їх видно, але пісня спустилась до мене і схопила за серце. Понеслось моє серце на журавлиних крилах до рідного краю. Я тепер безсилий, і ослабли мої руки, бо моє серце полинуло додому.

— Я говорив тобі, Овруле, що причарувала тебе казками азіатка. Тепер у руках її ваалів твоє серце, — промовив молодший майстер.

— Це отрута африканської змії співає в твоїх вухах! Бо ми не чули журавлів у небі, — сказав старший.

— Ні, це не отрута! Він тужить за рідним краєм, от йому й примарились журавлі, — зауважив середній. — Попроси старого вина в наглядача виноробів і випий, скільки заллеш у горло. Коли я був зовсім молодий, і я розганяв тугу добрим вином!

Але нічого не відповів Оврул, мовчки ліг на спину.

Ремісники погасили світильник, і стало тихо.

Оврул не спав. Він дивився широко відкритими очима в

отвір стелі, і далекі зірки мигали йому з недсяжного неба. Ніч тягнулася довго, і здалось Оврулові, що минув рік, поки зблідло небо і стали гаснути зірки.

Вранці Оврул пішов до наглядача виноробів і виміняв у нього за різьблену миску цілий глек червоного вина. Він випив три глибоких чаші, та йому не стало легше. Тоді Оврул повернувся до майстерні і знов почав різати фігурку Харіти.

Скоро він помітив дівчину в кінці проходу. Вона підійшла і присіла поруч Оврула.

— Ти не слухаєш мене, милий майстре! Ти ходиш і працюєш, а твоя рана ще не загоїлась.

— Що рана, — махнув рукою Оврул. — Вчора ввечері летіли журавлі в мій край... Я хочу додому...

— Так тікай з острова й вертайся додому! І я з тобою втечу!

— Чого мені тікати? Я не раб. Я можу піти матросом на корабель і поплисти в Іліон. А відтіль я дорогу знаю. Але нема мені вороття, хоч серце моє там...

І розповів проклятий художник про свою долю.

— Тікаймо тоді на мою батьківщину, якщо не можна тобі повернутись у рідний край, — сказала Харіта. — Я тобі приготую зілля, і ти забудеш свою батьківщину! А в захисники можеш узяти наших ваалів.

— Не треба мені зілля, — відповів Оврул. — Бо мої єдині скарби — спогади й сни про батьківщину!

Нічого не відповіла рабиня. Промила й перев'язала рану і тихо пішла посміхаючись.

Оврул зітхнув, коли її струнка постать зникла за білокамінною стіною, і знову взявся до роботи. Він вирізав з гілочок дві руки і глечик з вузьким горлом. Прикріпив руки до тулуба. Потім вирізьбив ніс, на місці зрослих брів поставив смужечки чорного дерева, а в кожную глазницю чорне дерево і скалочки слонової кістки. Usta прикрасив тоненькими коралами. Потім розмалював волосся чорним, а червоним сукню.

Перший побачив його роботу молодший майстер.

— Вона його приворожила! Він зробив фігуру рабині схожою чи на жрицю, чи на божество!

— Верзеш казна-що! На нього зійшло натхнення, і він зробив річ, гідну подиву і заздрості! — сказав старший майстер, оглядаючи з усіх боків фігурку.

Того вечора Харіта востаннє напоїла Оврула зіллям і перев'язала йому рани. І Оврул подав їй фігурку.

— Нема тобі рівного серед критських різьбярів! — в захопленні сказала рабиня. — Ти повинен поплисти в мою країну! Ти будеш учитися у Бен-Роша і станеш славетним майстром, клянусь тобі богинею і моєю захисницею Астартою!

— Не хочу я звідсіля їхати. Я мушу навчитися малювати фарбами по стінах...

— Мій нерозумний майстре! Тобі не дозволять учитися малюванню на стінах. Ти один з найкращих різьбярів, і тебе примусять залишитись у різьбярській майстерні, а потім поставлять старшим! І тоді вже тебе не відпустять з острова ніколи! А Бен-Рош старий, і його скоро поховають, завернувши у лляний саван. В кого ти навчишся відливати великі статуї із бронзи?!

— Що ж робити? — похмуро запитав Оврул.

— Я підкуплю сторожу. У свято Бика ми з тобою до схід сонця сядемо в човен, і вітер прижене його до наших берегів. Там ти будеш вільний, і моїми молитвами Астарта і ваали захистять тебе! — прошепотіла гарячими устами рабиня і зникла в присмерку.

А через день Оврула викликали до начальника майстерень.

— Чужинець Оврул! — сказав він. — Ти не знаєш письма, але в тебе добра пам'ять, і ти вивчив нашу мову. У тебе є талант: в храмі Великої Богині ми бачили фігурку азіатки, різьблену тобою. Ми призначаємо тебе начальником різьбярської майстерні. Ти матимеш окреме житло, вишукану їжу і вино із храму. Наглядай за роботою і не потурай рабам! І ми будемо задоволені тобою!..

Так Оврул став начальником різьбярів...

...Весь день старий Оврул наводив вугіллям на скелі по-статі безбородих людей з кімвалами і тимпанами, танцюристок у легкому одязі. Того дня йому працювалося особливо добре, бо легкі хмари заступили сонце і відблиски од скелі не сліпили очей. І він радів, що пастухи привезли йому, крім їжі, червоної, майже фіолетової, охри і білої глини.

А ввечері Оврул розповів пастухам, що з ним сталося, коли його призначили майстром різьбярів.

Я втратив спокій, і турботи гризли мене від рання до вечора.

Я мусив наказувати майстрам, але гидко було мені підганяти людей, як волів. Остогидло мені моє різьбярство від такого життя. Я пішов до Харіти-рабині і приніс їй усе срібло, яке заробив за кілька років.

Вона підкупила сторожу у храмі і заплатила за човен. Лишилось тільки чекати свята Бика і дістати зброю. Бо чого вартий утікач без доброї зброї? Я пішов до Нута і попросив роздобути мені зброю. Він сказав:

— Це та проклята азіатка підмовила тебе до втечі! Чого тобі не вистачає? Харчуєшся ти у храмі, вино маєш з царських винниць, тобі підкоряються раби і прості ремісники. І нема більше, крім тебе, начальника-чужинця! Треба цінувати царське довір'я.

— Я хочу малювати, а не потурати людям. Я не можу наказувати іншим! Мені це гидко!

— Я вб'ю ту прокляту азіатку: вона тебе причарувала.

— Ти цього не зробиш, бо тоді я вб'ю тебе!

— Я сильніший від тебе, і ти мене не подужаєш!

І ми почали щосили торсати, штовхати й бити один одного. Ми попадали на землю, і ніхто з нас не міг подужати другого.

Нут був добре навчений боротися в кулачному бою, але

в мене м'язи на ногах і руках були сильніші. Ми стомилися, і Нут, хоч і був запальний і гордий, перший сказав:

— Чи ми подуріли? Ти ж все одно втечеш, а я не буду тобі перешкоджати.

Ми піднялися з землі, повмивалися, і Нут сказав:

— Але цю прокляту рабню я ненавиджу, бо вона розлучає мене з другом!

Ми домовились зустрітися з ним увечері на горбах за містом. Нам здавалося, що нас ніхто не бачить, але тільки Нут витяг з-під широкого плаща зброю, аби передати мені, як раптом де не взяли сардини-охоронці. Видно, вони слідкували за нами. Ми умовляли їх, щоб вони не здіймали галасу, проте охоронці не схотіли про це й слухати. Вони почали тягти нас до начальника варти.

Тоді ми стали відбиватись.

Я вирвався і почав тікати, Нут теж побіг за мною. Сардини у важких сандалях, латах та шоломах нас не догнали б, але Нут перечебився і впав. Я озирнувся і побачив, що на нього навалилися трое

й намагаються його зв'язати. Решта ось-ось мали надбігти. Тоді я повернувся і голіруч став боротися з сардинами. Я вирвав в одного меч і вдарив його по голові. Нут підхопився і ми знов побігли. До чагарів залишилось вже зовсім небагато, коли Нут удруге впав. Ми вже не змогли відбитись, нас обох поранили, пов'язали сировицею і кинули до в'язниці.

Суд був швидкий та суворий. Жерці засудили нас до страти, бо ми порушили закон і звичай: воїн давав чужинцеві зброю, а чужинець хотів утекти. Обидва вони опирались сторожі, чужинець ударив воїна-охоронця по голові, прорубав шолом і поранив його в тім'я.

Нута мали заморити голодом у глибокій колодязі, а мене кинути під роги бикові у день свята. Я уявив собі, як гострими золоченими рогами скажений бугай проколює мій жи-

віт, як він топче фарбованими ратицями мої груди, як моя гаряча кров ллється на білий пісок арени. О! Мені було дуже страшно!

До свята лишалось три дні, а тим часом нас замкнули у вузькій кімнатці, де ми страждали від голоду, спраги та ран. Смерть уже торкнулася нас легкими пір'їнами своїх страшних чорних крил.

Нут не довго витримав. Він був воїном, звик рухатись, а тепер валявся страшенно побитий і поранений. Розум йому потьмарився, і другого дня в нього почалась лихоманка. Але на третю ніч, коли я, втративши всяку надію на порятунок, сидів на підлозі, а Нут у дальній кутку метався непритомний, я почув голоси. Це були голоси двох охоронців-негрів та щебетання Харіти. Вона сміялась, хихикала, так що я виразно уявив собі, як вона пускає очима бісики до вояк, як вона вигинається перед ними, хизуючись своїм гнучким станом.

Я закрив вуха, щоб не чути цього. Мое серце боліло! Я ледь не збожеволів від ганьби й обурення, але не міг ні підвестися, ні крикнути.

Мені забракло повітря, я задихався, та раптом відчув свіжий вітерець.

Я розплющив очі, підвів голову і побачив над собою в слабкім місячнім присмерку Харіту. Її шепіт видався мені диким криком, голоснішим від грому:

— Швидше тікаймо! Бо зараз вартові повернуться: вони пішли за вином!

Тіло мое налилось силою, я забув про біль, про ганьбу. Я міг боротися за свободу.

— Зараз я візьму Нута, і ми підемо, — сказав я Харіті.

— Ти збожеволів! З такою ношею ми не встигнемо до світанку сісти в човен! Покинь його! — розсердилась вона.

— Ні, візьму Нута, і ми втечемо втрюх! — наполягав я. Вона заридала беззвучно, але я не піддався. Я поклав Нута собі на плечі і поніс. Я йшов попереду, а Харіта то обганяла мене, то відставала і ридала від злості, повторюючи:

— Покинь його, покинь! Ми не встигнемо!

Рана моя на нозі відкрилась, я важко дихав, але переміг і втому, і біль.

На Харіту я не гнівався. Мені бракувало тоді сил на гнів і на радість. Ми ще до світанку мали дістатися на узбережжя!

...Хворого Нута ми поклали в човен і відчалили ще при повній темряві.

Харіта, поглядаючи на зблідлі зірки, вказувала мені напрям. А коли розвиднілось, я з жахом побачив, що ми зовсім близько від берега.

Я веслував з такою силою, що у мене на долонях з'явилися криваві пухирі, хоч шкіра там загрубіла від сокири і тесла. На щастя, незабаром від берега повіяв вітер, і човен понісся швидше й швидше. А я все веслував і веслував, мов божевільний, поки не потьмарився мій розум, і я не впав на дно човна поряд із Нутом.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Не знаю, скільки днів я був непритомний. Коли ж отямився, то побачив над собою синє небо з зорями і почув, як рипіли кочети та плюскотіла вода десь зовсім поруч. З великим зусиллям я підвів голову і побачив Нута на веслах і Харіту, яка щось міряла на небі двома паличками.

Тут знов мені запаморочилось, та коли голова моя проясніла, я вже не відчував млості в тілі і болю в ранах. До мене схилився Нут.

— Дивними чарами володіє ця азіатка, хитра вона й передбачлива, — сказав він. — Заготувала пляшку із соками трав і ними повернула мене до життя. А тепер і тебе...

Ще день ми пливли на схід, і в човні вже не лишилось ні краплі води, ані крихти їжі. Ми ловили рибу і висмоктували її, але цього було замало.

Коли ми зійшли на берег біля рідного міста Харіти, що лежить між Кілікією та Угарітом, люди жахалися нашого вигляду. Але ми з Нутом були вільні, а тому бадьорі й веселі.

Та скоро моя радість потьмарилась. Неправду сказала Харіта про Бен-Роша: не вмів він відливати з бронзи великі фігури! Скульптури його були зроблені з дерева чи глини, а зверху вкриті кованою міддю.

Не сподобався мені храм Астарті, де Харіта колись була жрицею. Він був пишно вбраний статуями богів і демонів.

Гидко мені стало, коли я подивився на богів Харіти. Вони стояли, вирячивши очі, голови в них виростали прямо з плечей. Незграбними ногами вони опиралися на левів та біквів. Незлічені багатства висіли на тих статуях, та не було в них краси, а тільки пиша.

Харіта залишила мені й Нутові трохи срібла, а сама сім днів і сім ночей провела в храмі. Вона сім днів і ночей постилась, а потім знов стала жрицею.

Я бачив, як вона танцювала, повернувшись у храм. Бряжчали кімвали, дудили срібні труби, і жрецький спів різав мені слух. Вона танцювала уночі, коли сходив повний місяць, а безбороді, із старечим тілом і жіночими голосами жерці палили фіміам й усякі пахоші та співали молитви.

Цілу ніч танцювала Харіта, музиканти стомились, і їх за-

ступили інші, а вона все танцювала, доки не зблід місяць і не засяяло сонце...

Я просив Харіту стати моєю дружиною, але вона відповіла мені:

— Ти безрідний чужинець і безбожник, а я жриця богині, нашої милостивої Астарті! Мене запрошує до себе володар міста, мене прикрашають квітами, мені дають найкращу їжу і добре вино, а своїми танцями я звеселяю серця владик! Ти ж просто хороший майстер, і більше нічого. Твоя доля — робота!

Я пішов від неї, і образа назавжди лишилась у моєму серці.

Я плакав, а серце мое розривалось від розпачу, бо вона була жінкою, яку я кохав. Нут хотів її вбити, але я не дозволив йому. Тоді він сказав мені:

— Так! Вона не варта смерті, ця зрадлива й пихата собака! Я тепер бачу, що нема в неї ніяких чар, хоч вона й жриця. Просто вона підла і підступна, і в підступності її сила. Вона як змія: ніг немає, наче слабка, а отрута її смертельна.

До цього горя прилучилась ще й розлука з товаришем моїм, добрим Нутом. Прийшов у місто піратський корабель закупити їжі та набрати води, і Нут вирішив стати піратом.

Коли ми прощались, він сказав мені:

— Я воїн і повинен воювати. А на батьківщину мені немає вороття. Та я й не знаю, чи моя то батьківщина, бо виріс у казармі і не пам'ятаю своїх батьків. Ти ж мусиш працювати, бо ти дивною силою людина і справжній муж. Моя слава в переможних боях, твоя — у створених твоїм хистом речах! Прощай, славний майстре. Добрих тобі шляхів та свіжої води в спрагу!

Я відповів йому:

— Мужність — ество воїна, а благородство звеличує його. І я бажаю тобі перемоги над сильними, а смерті — тільки в бою і до того ж блискавичної!

Ми тричі обнялись, і я крізь сльози погано бачив людей на піратському вітрильнику, що назавжди забирав від мене Нута в далекі західні моря.

* * *

І в цьому місті ніхто не хотів допомогти Оврулові, бо він був чужинцем. Він пробував найнятися матросом на який-небудь вітрильник, тільки щоб полишити це ненависне місце, але ніхто його не брав.

Тиняючись цілими днями по гавані, Оврул дослухався до тутешньої мови, і незабаром вже говорив досить гарно.

Витративши все срібло, яке він вторгував за продану зброю, Оврул найнявся веслярем ловити пурпурові ракушки.

З виловлених ракушок видавлювали біло-жовтий слиз. Змішували його з водою, і в пласких камінних коритцях ця суміш під палючими променями сонця спочатку ставала яскраво-жовтою, потім зеленою, а далі темніла і ставала червоно-фіалкового кольору. Ремісники додавали туди ще якісь речовини, аби колір не вигорав на сонці, і фарба була готова до вжитку. Нею фарбували і полотно, і шерсть, і від того тканина ставала дорожчою в багато разів. А найдорожчі тканини для жерців, князів та правителів фарбували в рідкій слизистій піні пурпурок, а потім у розчині слизу інших ракушок — біцин. Тканини од того ставали яскраво-червоного кольору...

Одного разу Оврул спав під своїм човном, коли до нього підійшли трое: його хазяїн, літній дебелий чоловік, старий дід з кошиками та веслами і дівчинка-підліток у грубій сорочці.

— Відправляйся зараз же! — сказав хазяїн. — Тепер саме час ловити найкращі пурпурки. Старий знає місця, а вона пірнатиме.

Оврул швидко вивів човна із затоки. Дівчинка щось шепотіла, скоціорбившись на кормі, певно, молилася.

Коли знайшли потрібне місце, старий наказав їй:

— Швидше роздягайся! На інших човнах уже почалась робота!

Дівчинка навхрест взялася тремтячими руками за поділ сорочки й швидко стягла її зі свого худенького гнучкого тіла.

У ліву руку вона взяла тягар, а в праву — кошик і почала перелазити через борт. А потім швидко занурилась.

— Тобі подобається ця дівчинка? — спитав старий. — Хочеш, я поговорю з її батьком, і він продасть тобі її за жінку, коли в тебе будуть гроші? А за це ти мене почастиєш вином.

— Як ти смієш говорити таке про дитину?! Я тобі голову одірву!

— Не погрожуй мені, чужинцю, бо я скажу, що ти єгипетський шпигун. А володар нашого міста жорстока людина...

Він не встиг договорити, бо виринула дівчинка з кошиком, повним невеличких блискучих черепашок. Старий зразу ж почав обережно перекладати їх у глек з прісною водою.

Поки дівчинка відпочивала, тримаючись за човен, Оврул витяг камінь, рівними кільцями складаючи линву.

Дівчинка кілька разів глибоко вдихнула й видихнула, а потім знов схопила камінь і, набравши повітря, швидко зникла під водою.

— Краще від хлопців пірнає. Вона за три дні назбирає стільки ракушок, що поверне хазяїнові всі гроші, які він оддав її батькові.

І справді, часом дівчинка встигала за одне занурення наповнити два кошики.

Скоро глеки були повні черепашок, і старий засвистів у кістяну дудочку. Зразу ж до них підійшов човен наглядача з дебелими веслярами. Наглядач забрав глеки і видряпав щось на дощечці, вкритій воском.

— Молодці, ваш човен перший набрав три глеки біцини.

— Але, найсвітліший, найясніший повелителю, всі три глеки повні найдобріших темних пурпурок, — заперечив дід.

— Ти, рабе, занадто старий і погано бачиш. Ти плутаєш біцину з пурпурками!

— Найсвітліший, зроби ласку: звели збільшити мені міру вина на кожний день. Це лікує очі!

Наглядач подумав, зробив якусь помітку і відповів:

— Добре, стара жабо! Збільшу.

— О найясніший! Я завжди славив твою надзвичайну щедрість!

Поки точилася ця розмова, дівчинка, почепившись з другого боку човна, з-за Оврулової спини спостерігала за всім.

Оврул хотів погладити її по голові, але вона зойкнула й сховалась у воду.

І знов дівчинка пірнала, старий спорожняв кошики, а Оврул утримував човен на місці та кожного разу витягав камінь з води.

Опівдні наглядач привіз їм обід. Вони пили поганеньке вино, закусуючи ячмінними коржами та солоними оливками. Дівчинка, надівши сорочку, за весь обід не вимовила ані слова й не підвела очей. Оврул ковтнув вина й віддав старому свою мірку — це був гидкий кисляк. Після обіду старий розм'як і, підсівши до Оврула, зашепотів йому на вухо:

— Я знаю за рифами місце, де чудові пурпурові черепашки. Ми вийдемо на хвили за рифи і зразу ж наповнимо сітку. Потім я продам їх наглядачеві іншого купця, а гроші поділимо з тобою... Ти потроху відходь на південь, щоб за блиском сонця нас не побачили.

І дійсно, за рифами дівчинка назбирала добірних і чистих пурпурок повну сітку. Раб крадькома продав їх, а срібло

вони розділили.

На свої гроші Оврул купив дівчинці суконку і віддав їй. Але наступного ранку вона прийшла сумна і в тій же старій сорочці.

— Чому ти не в сукні?

— Батько вбрав у неї мою сестру і повів до купця, щоб продати в служниці...

Дід зашепотів Оврулові:

— Краще б ти послухав мене, старого раба, і не купував їй сукні. Треба гроші ділити на двох, а не на трьох.

— Яка в тебе рабська душа. Який ти гидкий!

— І ти став би гидкий, якби стільки років був рабом! Я був колись і воїном, і купцем. Я торгував левантійським кедром, золотом і гарними дівчатами. А коли став рабом, то все

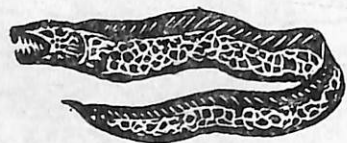
людське мене покинуло, а лишилось тільки рабське. Бо в усякій людині, поки вона вільна, є рабське і людське.

— Ні, в мене й крихти рабського нема!

— Брешеш, вільний чоловіче! Рабське — це страх. І в тебе він є — бо страх є в кожній людині!

Оврул відвернувся, не маючи ніякого бажання сперечатися далі.

Протягом кількох днів вони починали ловити ракушок там, де й усі, а коли сонце повертало на південь, швидко перебирались через рифи, ніби половити рибу.

За ці дні вони заробили багато срібла. Оврул купував дівчинці на її гроші ласощі, і раб був дуже задоволений. Дівчинка теж була рада, хоч і не розуміла, чого цей чужинець такий щедрий і багатий. Вона боялась його і тремтіла, коли він звертав до неї своє засмагле обличчя у сяйві золотавої бороди.

Гроші, таємно зароблені на ракушках, Оврул вирішив оддати дівчинці, як кінчиться робота, щоб ніхто не знав.

Але раптом серед ловців одне за другим сталися нещастя. Вранці молодий хлопець, пірнувши, вколовся об скорпену¹ й сконав у жахливих судорогах. А під вечір на старого досвідченого плавця напали мурени². Він випливав на поверхню, увесь розтерзаний, і теж за кілька хвилин помер.

¹ Скорпена — риба з колючими отруйними плавниками.

² Мурена — хижа риба з отруйними зубами.

Тоді Оврул узяв частину своїх грошей, пішов до купця і відкупив дівчинку на волю... Дівчинка цілувала Оврулові руки й дякувала, але пішла додому не дуже радісна. Старий раб не дивився на Оврула і весь час мовчав, бо їм замість дівчинки дали хлопця, якому небезпечно було довіряти, а пірнав він зовсім погано.

На третій день, коли вони в обід пристали до берега, старий кудись пішов, але скоро повернувся. Тицьнувши Оврулові у татуйовані груди скрюченим пальцем, він злорадно сказав:

— Ти викупив дівчинку, а батько знову продав її іншому купцеві. На другому човні малу побили і примусили лізти у воду, хоч на рифах з'явилися мурени. Іди подивись на дівчинку, яку ти вбив!

Оврул пішов до тіла дівчинки, і на нього всі дивилися так, ніби це не батько продав її в рабство й на смерть, а він, Оврул!

Того ж дня він покинув купця і став жити, ловлячи рибу та полюючи в горах. Це було зовсім непогано, тільки настрої у нього був важкий. Він весь час згадував дівчинку і відчував її поцілунки на своїх засмаглих руках.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Довго мовчав старий Оврул, і вже хотіли підвестися воїни, коли він знов почав оповідати.

Я найнявся рубати дерева для єгипетського посла, що його кораблі стояли в затоці.

Володар міста дав тому послові 300 биків й 300 лісорубів, і ми цілу осінь, зиму і весну рубали ліс, а потім усе літо биками перетягували колоди до кораблів. Коли останню колоду було повантажено на корабель, єгиптянин дав нам день відпочинку. Ми боролися, змагались у стрільбі з лука, і я всіх перевершив. Тоді мене викликав на змагання кілікійський богатир і вправний стрілець Хумхаваш. Я переміг і його. Він розсердився і сказав, що я заворожив його руку. Тоді я викликав його на двобій.

Він кинувся зі списом на мене, але я розрубав його списа сокирою. Тоді він схопив свою сокиру, вдарив нею, і моя сокира зламалась. Я побіг від нього, на бігу повернувся і метнув ніж у горло Хумхавашу.

Він упав лицем у пісок, а я став ногою йому на спину!

Я забрав у нього зброю, забрав золоте намисто і прикрасив його волоссям свій щит!

Єгипетські кораблі покинули гавань, і я поплив разом з ними на південь. Над нами пролітали птахи, вони теж летіли на південь, і я зрозумів, що в наших краях осінь.

Наді мною тяглися в блакитному південному небі череди сірих гусей, з сумним кугиканням пропливали журавлині ключі, неслися важкі качині табуни та галасливою хмарою пролітали перепілки. І кожного разу од болю стискувалось мое серце. Весною, проводжаючи очима пташині зграї, я ходив сумний, бо уявляв собі, як покриваються зеленню наші

долини й горби, як пробивається на озерах зеленими стрілами очерет, як рясніють од квітів соковиті луки, і вся земля починає дзвеніти пташиними голосами.

А зараз була осінь, і птахи повертались. І я сумував і радів, бо вони несли на своїх стомлених крилах звістку про мій край, про мою батьківщину!

Ми пливли і пливли на південь, ставало все жаркіше, і мені важко було дихати. Діставшись Єгипту, ми почали підійматися по величезній ріці Ніл до великого і славетного міста Мемфіса.

По берегах ріки тягнулися сади й поля, і між пшеницею я не бачив жодної бур'янини! І весь час, скільки ми пливли до Мемфіса, селяни й раби черпали воду з Нілу і виливали її на лани.

У Мемфісі я потрапив до зброярської майстерні. Там я допомагав виливати леза кинджалів та мечів, наглядав за вогнем у печах.

Одного разу до майстерні зайшов славетний художник Нехбес і попросив відлити з міді невеличку фігурку негра.

Майстри облили фігурку розтопленим воском, потім змішали глину з піском і всю її обліпили. Коли глина підсохла, Нехбес прорізав у ній дірочки зверху й знизу, нагрів її, і віск витопився. Ми з майстром залили у ту форму розтоплену мідь, дали їй прохолонути, і коли Нехбес розламав глину,

ми побачили мідного негра, що дрімав, посапуючи широким носом...

По роботі майстри пішли пиячити за Нехбесові гроші, а я, прибравши майстерню, розпалив світильник і почав ліпити чайку.

Під вечір наступного дня моя чайка висохла, і хоч я падав від втоми, все ж облив чайку воском, обліпив глиною і зразу ж заснув.

За шолом Хумхаваша я дістав зливok міді і золоту намистину. Золото я віддав наглядачеві майстерень за вугілля і знаряддя, розтопив мідь і залив у форму.

Чайка моя вийшла без лап, бо форма тріснула і мідь розтеклася. Я насік різцем пір'їни на крилах, викарбував їй очі та ніздрі на дзьобі.

Потім я взяв свою чайку, до неї ще й гостинців, і пішов шукати будинок Нехбеса. За глек вина воротар впустив мене до славетного художника.

У дворі зеленіла трава, росли й кущі. У клітках співали птахи, а перед самим будинком, яскраво розмальованим, сам

Нехбес бавився з маленьким гепардом.

Я привітався з ним і простяг йому гостинці. Він довго сміявся і сказав, що гостинці йому не варто приносити, бо він не головний наглядач. Тоді я сказав, що приніс показати йому свою роботу.

Нехбес швидко оглянув фігурку і сказав:

— Насічку зроблено добре. Тільки голова завелика для малого тулуба. І воском ти, міднику, облив фігурку з глини неправильно. Бачиш — тут унизу багато натекло воску. А коли віск витопився, там залишилась велика порожнина, і мідь розірвала форму.

А потім він почав розпитувати мене, хто я і звідкіля, і я все йому розповів. Тоді він сказав, щоб я лишився жити у нього.

Недовго жив я з Нехбесом у славнім місті Мемфісі. Жер-

ці дорікали йому за бенкети й розваги, були невдоволені його дружбою з простими майстрами й чужинцями. Аби позбутися надокучливих жерців, Нехбес помандрував на барці у стовратне місто Фіви, і я поїхав з ним.

Скарбничий Благого Бога запросив Нехбеса розписати стіни свого нового палацу. Він щедро заплатив за роботу, але й малюнки зробив Нехбес чудові. Він відтворив у них багато подій: як несуть награбоване у походах в Сірію та Нубію срібло й золото; як господар палацу полює у своїх воло-

діннях; як він рибалить на болоті, а біля нього сидять його жінка і красуні дочки.

Я допомагав Нехбесові малювати дрібних тварин і коней, бо коні в мене виходили непогано.

Ми жили в затишному будинку, у нас завжди були гості, музика й співи. Бувало, цілі ночі танцювали для Нехбеса й гостей гарні дівчата і співали старі співці.

Мені подобалося таке життя. Часом і я танцював, бо був хорошим танцюристом, знав воєнні та мисливські танці. Я міг у танці показати, як полюють на левів чи биків, на оленів чи крокодилів.

Та не тільки веселилися в домі великого Нехбеса! Приязнь та радість панували між людьми і під час роботи в палацах.

Траплялося, що цілу ніч ми веселилися, слухали пісень, танцювали, а вранці, вмившись холодною водою, з'їдали

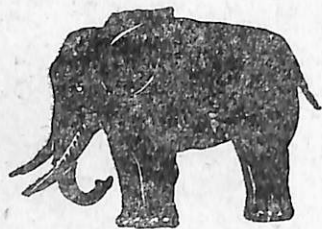

гарячий сніданок та йшли працювати. І працювали щиро й весело.

Ніколи не дорікав великий майстер Нехбес молодим художникам їхньою молодістю, а мені моїм чужинством.

Я спитав одного разу, чому він ніколи не лає своїх молодих учнів, дає їм дуже відповідальні завдання і не боїться, що вони зіпсують його задум. Він розповів мені:

— Колись, дуже давно, був один розумний фараон. Пе-

ред смертю він залишив своєму синові поради, що робити, аби у царстві панував лад. Про молодь він сказав тоді: «Підтримуй і цінуй молодих воїнів, і тебе прославить усе місто... Не роби різниці між сином вельможі і бідака. Хай славиться кожен своїм діянням і хай розквітають усі ремесла...» Я пам'ятаю ці поради, але жерці мого рідного міста про них забули. Вони нарікають на мою дружбу з молоддю, мов це великий гріх! Хіба були б плоди на дереві, якби не було квітів? Хіба досягла б людина мудрості, якби не мала необачної молодості?.. А що я можу зробити проти пихатих жерців мого міста? Я покинув його білі стіни і поїхав на південь до Фів, бо тут трохи більше волі...

Мій славетний учитель був саме в тому віці, коли сил у людини ще досить, а досвіду вже багато. Люди в цьому віці стараються збагатитися. А Нехбес ні про що не турбувався і не збирав грошей до купи. Він казав мені: «Грошей

багато — гризоти, мало грошей — приниженість і турботи. Найбільше ж благо — гроші по потребі!»

І коли хто-небудь з уславлених рисувальників казав йому, що варто було б подбати про хорошу гробницю, в очах Нехбеса світилась зневага, і він відповідав словами своєї улюбленої пісні:

Святкуй радісний день і не журись,
Бо ніхто ще не забрав свого добра з собою
І ніхто з тих, хто пішов від нас,
Ще не повернувся!

Коли в палаці скарбничого залишилась незамальованою одна стіна, Нехбес зі мною і ще п'ятьма слугами поїхав до золотих копалень. Три дні туди несуть воду у мішках і везуть на віслиюках їжу для людей та паливо для виплавки золота. Люди там гинуть, як мухи, там повно змій і скорпіонів.

Повернувшись, Нехбес намалював загін солдатів, що йде через пустелю. Невільники несуть їжу та воду, за ними йдуть віслиюки з паливом і знов солдати, що супроводять цей караван. З-під трав'яного Нехбесового пензля з'являлися раби-азіати в копальнях і наглядачі-негри. Нори з людьми він намалював так, наче хто розрізав ножем скелю.

Ніхто ще не бачив так намальованої пустелі. Навіть жерці з храму Амона приходили подивитись на його роботу.

Скарбничий Благого Бога дуже радів і подарував Нехбесові доброї олії, фарби і багато золота.

— Коли Нехбес закінчив розмальовувати палац, його запросили жерці прикрасити залу храму.

Треба було намалювати, як будують кораблі і священного човна для бога Амона. Я зробив разом з Нехбесом те, чого не дозволяли жодному чужинцеві! Потай від усіх він дав мені папірус і найкращих фарб. На тому папірусі я намалював, як ми рубали сосни, як ми стягали їх до моря. Мої руки і серце відтворили кілікійців і фінікіян, начальників охорони і капітана. І хоч мене не пускали малювати в храмі, одного разу я все-таки подивився на роботу Нехбеса. І я побачив, що він зовсім не змінив мої малюнки, тільки збільшив у багато разів.

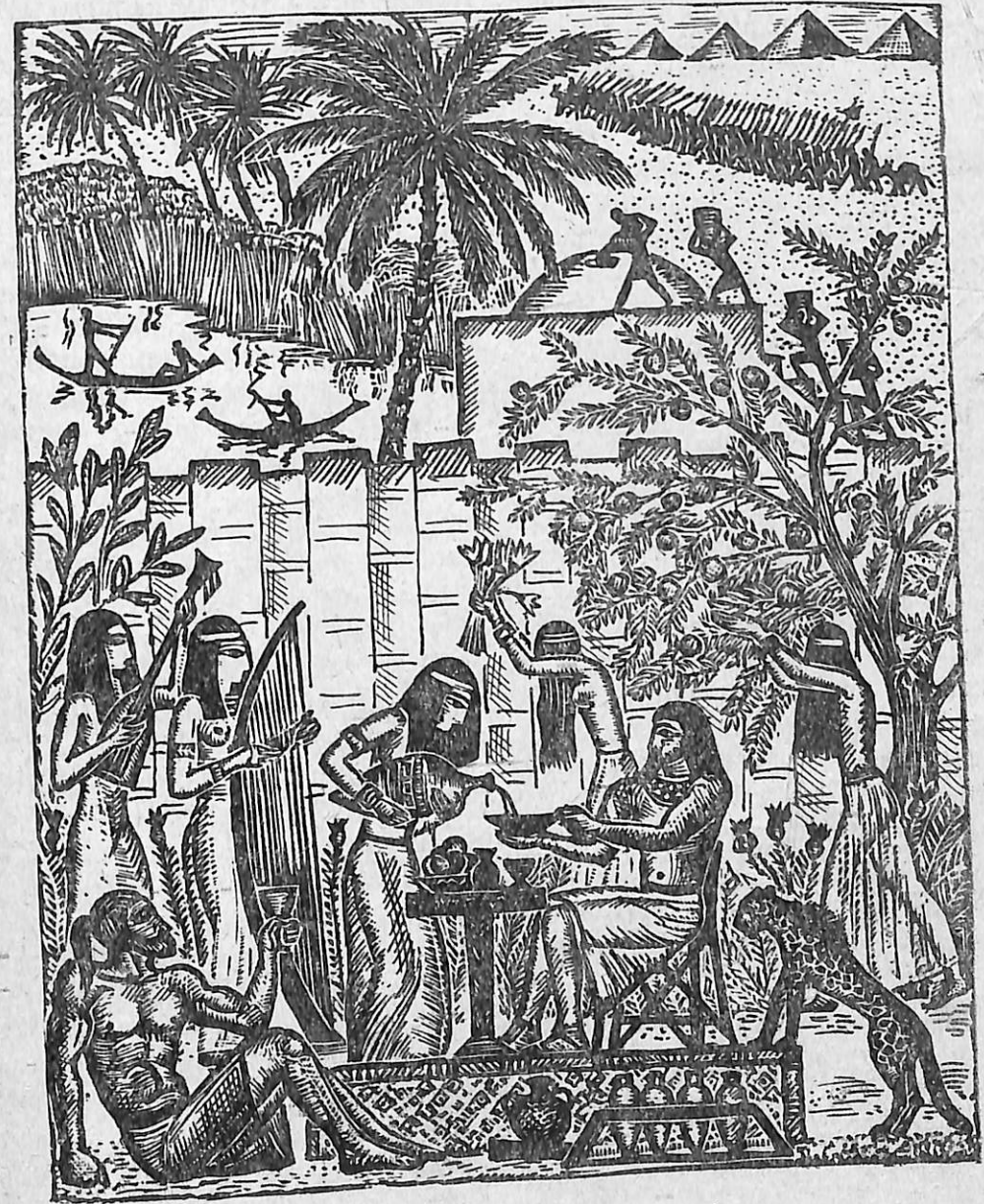
Нехбес розмалював стіну в храмі, і жерці були дуже ним задоволені. Нехбес віддав мені частину срібла, яке одержав за роботу в храмі, але я не мав де його сховати, і віддав йому на збереження.

Потім начальник колісничих загонів із Сирії замовив Нехбесові розписати велику залу свого фіванського будинку. Нехбес доручив мені перенести з папірусу на стіну малюнки коней господаря будинку. Я так досконало перемалював контури, що Нехбес не зробив жодного виправлення своєю рукою.

Багато разів я ходив до стаєнь, щоб запам'ятати масті коней і вже почав був підбирати фарби, коли нагло помер мій великий і незрівнянний учитель Нехбес...

Жерці і родичі не дозволили мені розмалювати його гробницю. Не віддали вони й кошика з моїм сріблом тамоїми папірусами і малюнками на дощечках. Ніхто мені не допоміг повернути моє добро! Я хотів закінчити коней в будинку головного колісничого, та жерці сказали йому, що не годиться давати роботу іноземцеві, який має чужого бога. І я позбувся роботи в будинках і палацах.

Ходив я до різних жерців і магів. Кожен жрець хвалив свого бога, і виходило так, що саме його бог головний і най-

кращий. Я ходив від жерця до жерця, і від тих розмов голова моя стала важкою, сон поганим, руки втратили силу...

Закінчивши розповідати, старий Оврул пішов до свого ложа і трохи поспав перед світанком.

А вранці він заходився наносити вугіллям контури єгипетських кораблів, бенкет у художника Нехбеса, рабів у золотих копальнях.

Оврул саме домальовував танцюристок, коли приїхали двоє пастухів. Вони сказали, що чаклуни племені намовляють молодих не слухати Оврула і не дивитись на його малюнки. Бо не можна зображати нікого, крім богів і звірів. А один чаклун навіть сказав, що Оврула треба вбити, бо він накличе на плем'я нещастя.

Оврул сказав пастухам:

— Боги різні і люди різні, а жерці, оракули, маги і чаклуни скрізь схожі, мов собаки одного покоту. Всі вони кажуть, що головне — бог. Але боги у всіх різні, а тому є щось головніше від богів. Є в світі речі, які від богів не залежать, — сонце, темрява, вода і час, а від них усе інше. Доля людини теж буває різна. В одних вона залежить від богів, а в інших — ні! Я без богів пройшов за сонцем на південь, на схід і на захід і повернувся в землю своїх предків, приніс знання і вміння! Наді мною темніє небо, і річка мого життя плине до берега смерті. Знов, наче шакали в пустелі, на мене наседають чаклуни. Та я за них сильніший! Бо все своє життя я шукав знання, і моя голова не знала спокою.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Настав кінець літа, і почали зорі падати з небосхилу. Старий розмалював усю скелю, і з кожним малюнком сили його спливали. Та все ж ночами, коли зірки залишали хвости на темно-синьому небі, Оврул розповідав юнакам про свої мандри:

— Ослаб я від думок про богів і вирішив тікати з Єгипту.

Але перед тим пішов подивитись, як інші рисувальники кінчили роботу, розпочату мною. Я дав слугам срібла, вони мене пустили в покої. І я заплакав над малюнками коней!

Контури їх розпливлися, масті коней були одноманітні, не відчувалось живого дихання в їхніх ніздрях. Всі коні були схожі один на одного, хоч я переніс їх на стіну різними — такими, як бачив у стайні. Я витер сльози і пішов до ріки, до кораблів. У вавілонян я купив одяг, сів на барку і поплив до гирла Нілу...

Багато ще мандрів і пригод випало на мою долю, коли я покинув Єгипет. Дорога моя була плутана й непевна, мов у п'яниці, що повертається з бенкету до своєї оселі. Часом я був уже на шляху до рідного краю, але кожного разу щось траплялося — чи розбивався корабель у морі, чи хвороба валила мене, чи розбійники забирали мене в полон, або моє бідацтво не давало змоги вирушити в путь.

Та пам'ять про рідний край додавала мені сил. Я перейшов через усе своє життя, не втративши почуття справедливості, хоча траплялось так, що моя людяність приносила іншим горе.

...Я тинявся по різних країнах, я плавав на всяких кораблях, перш ніж став на берег нашої річки...

Так закінчив своє оповідання Оврул і ще додав:
— Завтра я завершу свою працю і тоді поїду з вами в селище. Тепер я можу спокійно вмерти, і хай моє тіло буде поховане в краю, де я народився.

Воїни поцілували художника і з піснею поскакали в селище.

Оврул схилився і довго сидів не рухаючись. Життя покидало його, і чаклуни знали про це.

...Цілий день Оврул підправляв малюнки. Він був зовсім один під скелею, і не чекав сьогодні гостей. Молоді воїни поїхали готуватися до свята врожаю, що незабаром мало відбутися у селищі.

...Заходило сонце, і здавалось, що в потоках вогню і крові пропливають піратські кораблі, танцюють багряні воїни в смертельному танку, нерухомо стоять важкі списоносці.

І раптом Оврул побачив зліва, де він починав малюнки, вільне місце. Він вирішив намалювати самого себе. Старий майстер узяв чорну фарбу, занурив у неї пензель і підніс до скелі. Щось обірвалось

у нього всередині, йому стало млосно, і він упав навznak на засохлу й стоптану траву.

Коли він падав, рука з пензлем провела на скелі широкую чорну рису.

Він лежав, маленький, висохлий, з рідкими білими вусами, із сивим пучком волосся на потилиці. Його права рука стискала пензель, а над ним танцювали дівчата, боролись воїни і рикали леви в пустелі...

Так помер художник біля підніжжя дністрових скель.

* * *

А вночі прискакали на конях чаклуни і почали збивати і стирати малюнки зі скелі. Вони зібрали всі Оврулові речі,

склали їх на купу хмизу. Потім узяли тіло Оврула, легеньке, як у хлопчика, і ще до світанку кинули його в річку. І ще до світанку поїхали чаклуни, вдоволені й веселі. Вони мовчки скакали між горбами, а позаду палали чагарі.

...Вітер доніс запах диму з-за горбів, і коні на пасовиську почали іржати. Зійшло сонце, і воїни побачили скелю із слідами ударів та чорної кіптяви.

Вони кинулись шукати Оврула чи хоча б його тіло, але марні були їхні пошуки.

Обурення і розпач оволоділи юнаками. Вони вирішили помститися чаклунам, скочили на коней і, як вітер, понесли до селища. Але ні в селищі, ні в святилищі нікого з чаклунів не було.

Тоді воїни кинулись нищити їхні оселі і були б зруйнували вщент, та вийшов старий лукавий вождь і звернувся до юнаків:

— Зупиніться! Що тепер дасть ваша помста? Оврула нема. Його чудові малюнки знищено. І хіба чиясь смерть поверне їх на скелю?.. Давайте відсвяткуємо цьогорічний врожай, а по святі ви відновите малюнки на камені.

Слова старого вождя заспокоїли розбурхані пристрасті.

А коли скінчилось буйне свято і була з'їдена вся смаженина та спорожнені всі глеки з хмільними трунками, молоді воїни осідлали гарячих коней і відправились до дністрових скель.

Вони розтовкли палені кістки та червону охру і почали по ледь помітних слідах наводити контури Оврулових малюнків. Це була важка і незвична для воїнів праця. Фарба в них виходила то занадто рідка, то сильно густа, розчин стікав нерівними потьокками або відпадав вогкими грудочками.

Поступово запал у юнаків пропав, бо малюнки, ними відновлені, мало скидались на Оврулові.

Тоді сказав один молодий воїн:

— Це не наша справа — малюнки. Хіба ми можемо зробити так, як зробила людина, що вчилась цьому все своє довге життя?

Воїни вбили коня і скропили кров'ю землю, по якій ходив Оврул. Потім, скочивши на баских коней, подались на пасовища до табунів свого племені. Всі воїни скакали, не обертаючись назад, тільки двоє пастухів час від часу озирались.

Коли ж у далині стали зникати за горбами дністрові скелі, пастухи презирнулись. І, не кажучи один одному ні слова, повернули коней назад...

До першого снігу вони відновили кілька Оврулових малюнків майже так, як намалював їх великий майстер. Весною вони знов розчистили скелю від невмілих спроб інших воїнів і почали по зовсім затертих слідах оживлювати Оврулові розписи. І знов почали приїздити до скель воїни та чужоплеменці. Та встигли вони дуже мало: почалася війна, і обидва приятелі загинули в кривавій битві, захищаючи від нападників лани та пасовища свого племені.

І нескоро знайшовся пастух, що колись, ще зовсім хлопчиськом, бачив лише один раз малюнки Оврула і взявся знову їх відновлювати. Він побудував курінь біля скель і за два роки відновив ще частину Оврулових малюнків. Не знайшовши більше слідів, як він не намагався, юнак спробував пригадати, що бачив на скелі в дитинстві. І згадавши, замалював на свій розсуд решту кам'яної стіни. Закінчивши роботу, він намалював фігуру Оврула. Він відтворив його не таким, яким бачив лише один раз. На малюнку він розправив старечі плечі, зробив їх широкими і могутніми, на голові намалював пишну чуприну, зв'язану паском, стрункий стан перетягнув широким пасом, з-за якого стирчав довгий ніж і бойова сокира. Коли молодому художникові стали закидати,

що Оврул був старий і кволий, аж хитався од вітру, він відповів:

— Кволим він став під старість, а все життя був сильний і сміливий. Так що буде правдою — його кволість чи його дивні діяння?!

І не змогли нічого заперечити художникові ні прості воїни, ні чаклуни.

До самої смерті пастух підправляв малюнки, якщо вони псувались. А коли він помер, хтось із його нащадків став доглядати розписи на скелях.

Так було з роду в рід. І з уст в уста передавалась легенда про великого майстра Оврула, і не пропала пам'ять про нього серед людей рідного племені.

ДЛЯ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Логвин Юрий Григорьевич

ПО ДАЛЬНИМ ДОРОГАМ. ПОВЕСТЬ
(На українском языке)

Редактор І. В. Маценко. Художній редактор Г. Ф. Мороз. Технічний редактор Ф. Н. Резник.
Коректори В. В. Богаєвський, З. І. Калиниченко. Здано на виробництво 5. IX. 1968 р. Підписано
до друку 20. I. 1969 р. Формат 70×90^{1/16}. Фіз. друк. арк. 4,75. Обл.-вид. арк. 3,59. Умовн. друк.
арк. 5,56. Тираж 65 000. Зам. № 1111. Папір № 1. Ціна 23 коп. Видавництво дитячої літератури
«Веселка». Київ, вул. Кірова, 34. Друкоffsetна фабрика «Атлас» Комітету по пресі при Раді
Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20.